

**Suomalaisten teattereiden suhde vammaisiin yleisöihin
2000-luvulla**

Kirsi Kähkönen
Helsingin yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Teatteritiede
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2013

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskysymykset.....	2
1.2 Keskeiset käsitteet.....	2
1.3 Tärkeimmät lähteet.....	4
2. Saavutettavuus teattereiden toiminnassa.....	7
2.1 Teatterin ja yleisön suhde.....	7
2.2 Sosiaalinen konteksti.....	9
2.3 Kulttuuripoliittinen konteksti.....	12
2.4 Teattereiden saavutettavuuden lyhyt historia.....	16
3. Vammaisten yleisöjen pääseminen teatteriin.....	20
3.1 Viestinnän saavutettavuus.....	20
3.2 Fyysinen saavutettavuus.....	25
3.3 Alueellinen saavutettavuus.....	28
3.4 Taloudellinen saavutettavuus.....	30
4. Esitysten välittyminen vammaisille yleisöille.....	33
4.1 Saavutettavuus eri aistien avulla.....	33
4.1.1 Näköaisti.....	34
4.1.2 Kuuloaisti.....	37
4.2 Sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus.....	41
4.3 Asenteellinen saavutettavuus.....	44
5. Kohti saavutettavaa teatteria.....	46
5.1 Monimuotoistuvan teatterin haasteet ja mahdollisuudet.....	48
5.2 Rahoituksen haasteet ja mahdollisuudet.....	51
5.3 Osaamisen ja yhteistyön haasteet sekä mahdollisuudet.....	55
6. Johtopäätökset.....	57
Lähteet.....	61

1. Johdanto

Suomalaisella taide- ja kulttuurikentällä on 2000-luvulla yleistynyt puhe taiteen ja kulttuurin tasa-arvosta ja niin kutsutusta reilusta kulttuurista, jossa ihmisen kulttuuriset oikeudet ja osallisuus kulttuuriseen merkityksenantoon toteutuvat yksilön ominaisuuksista katsomatta. Vamma ja vammaisuus ovat ominaisuuksia, joihin liittyviä kulttuurisia oikeuksia ei ole vielä tutkittu erityisemmin Suomessa. Vammaisella ihmisellä on oikeus käydä myös teatterissa ja nauttia teatteriesityksestä, mutta mitkä ovat vammaisen todelliset mahdollisuudet siihen?

Pyrin tutkielmassani selvittämään, millaisia mahdollisuuksia vammaisilla yleisöillä on osallistua teattereiden toimintaan sekä vammaisten omasta että teattereiden mielestä. Huomioimalla molempien osapuolien näkökulmat pyrin löytämään vammaisten yleisöjen ja teattereiden välisen suhteen kehittämisen esteenä ja mahdollisuuksina olevia tekijöitä ja arvioimaan suhteen tulevaisuutta niiden valossa. Käsittelen teatteria taideorganisaationa ja yleisösuhdetta osana organisaation toimintaa tietyssä kulttuuripoliittisessa sekä sosiaalisessa viitekehyksessä. Perehdyn suomalaisten ammattiteattereiden ja vammaisten yleisöjen väliseen suhteeseen sekä suhteen kehittämisen mahdollisuuksiin käsitteen *taiteen ja kulttuurin saavutettavuus* avulla. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus tarkoittaa yksinkertaisimmillaan helppoa sekä esteetöntä osallistumismahdollisuutta taide- ja kulttuuripalvelujen tarjontaan ihmisten erilaisista yksilöllisistä ominaisuuksista huolimatta.¹

Esittelen tutkimukseni aluksi työni keskeisimmät taidehallintoon, yhteiskuntatieteisiin ja kulttuuripoliittikkaan liittyvät tutkimukselliset perustat. Kolmannessa kappaleessa käsittelen vammaisten ihmisten mahdollisuuksia päästä teatteriin tarkastelemalla teattereiden tiedotuksen, fyysisen ja taloudellisen saavutettavuuden toteutumista. Neljännessä kappaleessa perehdyn vammaisten ihmisten ja erityisesti näkö- ja kuulovammaisten mahdollisuuksiin ymmärtää teatteriesityksiä sekä laajempiin teatterin sosiaaliseen ja kulttuuriseen saavutettavuuteen liittyviin asioihin. Lopuksi hahmottelen vammaisten yleisöjen huomioimiseen liittyviä haasteita sekä mahdollisuuksia teatterikentän ajankohtaisten ongelmien näkökulmasta.

¹ Opetusministeriö 2006, 7.

1.1 Tutkimuskysymykset

- Kuinka vamma ja vammaisuus vaikuttavat ihmisen mahdollisuuksiin osallistua teattereiden toimintaan?
- Mitä suomalaisissa teattereissa on tehty vammaisten osallisuuden parantamiseksi?
- Miltä vaikuttaa teattereiden ja vammaisten yleisöjen suhteen tulevaisuus teatterikentällä vallitsevan sosiaalisen ja kulttuuripoliittisen kontekstin puitteissa?

1.2 Keskeiset käsitteet

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus eli helppo sekä esteetön osallistumismahdollisuus taide- ja kulttuuripalveluiden tarjontaan perustuu Suomen perustuslain takaamiin yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen sekä kansainvälisten sopimusten takaamiin sivistyksellisiin oikeuksiin. Suomen perustuslain mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muuhun henkilön ominaisuuteen liittyvän syyn perusteella. YK:n vuoden 1948 yleismaailmallisessa ihmisoikeusjulistuksessa oikeus osallistua kulttuuriin määriteltiin yhdeksi ihmisen perusoikeuksista.²

Teatteriorganisaation toiminnan ja yksittäisen kävijän prosessin mukaisesti saavutettavuuden osa-alueet voidaan jakaa teatterissa osa-alueisiin, jotka mahdollistavat pääsyn teatteriin ja mahdollistavat esityksen välittymisen. Teatteriin pääsyn mahdollistavia osa-alueita ovat viestinnän saavutettavuus, fyysinen eli rakennetun ympäristön saavutettavuus, alueellinen eli maantieteellinen saavutettavuus ja taloudellinen saavutettavuus. Teatteriesitysten välittymisen mahdollistavia osa-alueita ovat saavutettavuus eri aistien – kuten näkö ja kuulo – avulla sekä sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus. Saavutettavuuteen ja sen kehittämiseen liittyy olennaisesti myös taideorganisaatioissa vallitsevat asenteet eli asenteellinen saavutettavuus ja

² Opetusministeriö 2002, 20–25.

organisaatioissa toteutettu päätöksenteko sekä strateginen työ.³

Taide- ja kulttuuripalveluiden saavutettavuutta ja toimivuutta voidaan arvioida yleisöjen näkökulmasta sen mukaan, miten hyvin niissä on onnistuttu poistamaan erilaisia osallistumisen esteitä ja huomioimaan kaikenlaiset yleisöt sekä yleisöjen tarpeet.⁴ Tässä tutkimuksessani lähestyn saavutettavuutta vammaisten ihmisten ja vammoihin liittyvien ominaisuuksien sekä tarpeiden kautta. *Vammaiseksi* kutsun ihmistä, jolla on jokin lääketieteellisesti määritelty vaurio, kuten osittain tai kokonaan puuttuva raaja, elin, ruumiin toiminto tai mielen toiminto. Vamma voi olla synnynnäinen tai sen voi saada myöhemmin elämässään esimerkiksi sairastumisen tai loukkaantumisen seurauksena. Moni ihminen vammautuu tai kohtaa alenevan toimintakykynsä vasta ikääntyessään.⁵ Vammaan liittyen ihmisellä on yleensä erilaisia haittoja tai toimintarajoitteita jokapäiväisessä elämässään.⁶

Vammaisista henkilöistä ja heidän lukumääristään ei ole tarkkaa tilastoitua tietoa Suomessa. Tilastointia hankaloittavat vaikeudet määrittellä vammaiseksi luokittelun kriteerejä. Jos kriteereinä ovat puhtaasti lääketieteelliset diagnoosit, on vammaisten osuus suhteessa pienempi, kuin silloin, kun kriteereinä käytettäisiin vammoihin liittyviä tosiasiallisia mahdollisuuksia osallistua yhteisön toimintaan.⁷ Yksi yleisimmin käytetyistä tilastoista vammaisten ihmisten lukumäärän arvioinnissa on Kelan vuosittain julkaisema vammaisetuustilasto. Kelan vammaisetuuksia sai 275 089 henkilöä vuonna 2011, jos maksettuja ruokavaliokorvauksia ei oteta huomioon. Lisäksi erilaisia tulkkauspalveluja maksettiin 4873 henkilölle.⁸ Kelan etuuksien maksu perustuu lääketieteellisiin diagnooseihin, ja vammasta tai sairaudesta johtuvan haitan asteen ulkopuoliseen arviointiin, joten lääketieteellisistä lähtökohdista vammaiseksi luokiteltuja henkilöitä olisi Suomessa noin 280 000. Kuitenkin niitä ihmisiä, joilla on vammaansa liittyen ongelmia toimia yhteiskunnassa täysipainoisesti, voi olla huomattavasti enemmän. Esimerkiksi Kansainvälisessä Suomen vammaiskomitean mietinnössä on 1980-luvulla esitetty, että näitä laajemmin ymmärrettyjä vammaisia voi

3 Opetusministeriö 2004, opetusministeriö 2006 ja opetus- ja kulttuuriministeriö 2012.

4 Opetusministeriö 2006, 7.

5 Vehmas 2005, 11, 17.

6 Haarni 2006, 14.

7 Haarni 2006, 14.

8 Kelan vammaisetuustilasto 2011, 37 ja 89.

olla jopa 10 prosenttia väestöstä.⁹

Käytän termiä *vammaiset yleisöt* tarkoittaessani taide- ja kulttuuripalveluiden käyttäjiä, joilla on johonkin vammaan ja vammaisuuteen liittyviä rajoitteita tai haittoja. Näistä yleisöistä on hahmotettavissa erilaisia alaryhmiä, joita yhdistää samaan ruumiin tai mielentoimintoon liittyvät haitat ja rajoitteet, kuten esimerkiksi näkö-, kuulo-, ja liikuntavammaiset. Jo erilaisista vammatyypeistä ja -asteista johtuen voi olla kyseenalaista puhua vammaisista yhtenä sosiaalisena ryhmänä. Heillä on lisäksi paljon muitakin ominaisuuksia, jotka erottavat heidät toisistaan ja kaikki eivät halua tulla määritellyiksi ensisijaisesti vammaisina. Kuitenkin suuri osa vammaisista jakaa samanlaisen sosiaalisen aseman sekä siihen liittyvän yhteisen historian, mikä oikeuttaa puhumisen heistä myös ryhmänä.¹⁰ Tätä sosiaalista aseman ja yhteisen historian yhdistelmää voidaan kutsua *vammaisuudeksi*. Vammaisuus on vammaisiin ihmisiin liitetty sosiaalinen ilmiö ja olemisen tila, joka syntyy vammaisen yksilön ja ympäröivän yhteisön välisessä vuorovaikutuksessa.¹¹ Usein se tarkoittaa vähemmistönä syrjässä tai marginaalissa olemista, sillä yhteiskunta on pääosin rakennettu vammattomien ehdoilla ja vammaisia on kohdeltu muusta väestöstä poikkeavana ryhmänä, jota yhteiskunta on kontrolloinut etenkin sosiaali- ja terveystalvelujen auttamistoimien kautta.¹²

Vammoihin liittyvät haitat ja toimintarajoitteet sekä vammaisuus voivat rajata merkittävästi henkilön mahdollisuuksia osallistua taide- ja kulttuuripalveluiden ja siten myös teattereiden toimintaan. Käsite taiteen ja kulttuurin saavutettavuus on kehitetty purkamaan tai tuomaan näkyväksi taideorganisaation toiminnassa niitä asioita, jotka voivat toimia vammaisten tai muiden vähemmistöjen näkökulmasta syrjivästi.

1.3 Tärkeimmät lähteet

Vammaisten ihmisten kokemuksia ja suhtautumista teattereihin ei ole selvitetty omana tutkimuksenaan. Vammaisten yleisöjen kokemuksia, tarpeita ja toiveita kuvatessani käytän päälähteenäni vuonna 2011 Kulttuuria kaikille -palvelulle ja Opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuudessa toimineelle taiteen ja kulttuurin saavutettavuus

⁹ Kansainvälisen vammaisten vuoden 1981 Suomen komitean mietintö, 1982.

¹⁰ Vehmas 2005, 146–147.

¹¹ Vehmas 2005, 17.

¹² Eriksson 2008, 7–14.

-työryhmälle itse toteuttamaani selvitystä *Vammaisten ihmisten kokemukset taide- ja kulttuuripalveluiden käyttäjinä*. Kokoamani selvitys koostui internetissä Webropol-järjestelmällä toteutetusta kyselytutkimuksesta, johon tuli yhteensä 85 vastausta sekä kuudesta kyselytutkimuksen tuloksia syventävästä tutkimushaastattelusta. Minun vastuullani oli kyselytutkimuksen ja haastatteluiden toteutus, samoin kuin niistä saatujen tietojen analysointi. Selvityksen suunnitteluun kyselylomakkeen sekä haastattelukysymysten osalta ja selvityksen kirjalliseen muotoiluun osallistuivat lisäksi Kulttuuria kaikille -palvelun muut työntekijät. Selvityksen avointen kysymysten vastauksissa sekä haastatteluissa käsiteltiin myös teattereiden toimintaan osallistumiseen liittyvää problematiikkaa, vaikka tulokset koskevat pääosin kaikkia taide- ja kulttuuripalvelujen tarjoajia.¹³

Selvityksen käyttö lähdemateriaalina on perusteltua, sillä on tärkeää tuoda vammaisten ihmisten oma ääni keskusteluun. Usein vammaisten tarpeet ja toiveet määritellään ulkoapäin erilaisten sosiaali- ja terveysalan asiantuntijoiden toimesta, mikä helposti antaa vammaisista ihmisistä kuvan avuttomina ja kykenemättöminä puhumaan itse puolestaan. Lisäselvyytenä on mainittava, ettei itselläni ole henkilökohtaista kokemusta vammaisuudesta, mutta olen työni puitteissa toiminut taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden edistämistehtävissä. Toteuttamaani kyselytutkimukseen ja haastatteluihin ei osallistunut kehitysvammaisia ihmisiä, eikä vastaavaa tietoa ole saatavissa muistakaan lähteistä, joten lähdemateriaalin puutteen vuoksi en tässä tutkimuksessa käsittele muutamia kohtia lukuun ottamatta teatteripalveluiden saavutettavuutta kehitysvammaisille.

Teattereiden omaa panostusta ja suhtautumista saavutettavuuden toteuttamiseen analysoin Suomen teatterit ry:n Kulttuuria kaikille -palvelun yhteistyössä toteuttaman valtakunnallisen kartoituksen¹⁴ avulla. Vuonna 2012 toteutetulla kartoituksella pyrittiin saamaan tietoa ajankohtaisesta ammattiteattereiden saavutettavuuden ja esteettömyyden tilasta. Kartoituksella haluttiin selvittää, kuinka teattereissa oli kiinnetty huomiota vammaisten liikkumiseen, lisäavun ja apuvälineiden tarpeeseen, tulkkauksen saamiseen, avustajan ja tulkin sisäänpääsyyn, esteettömään tiedottamiseen ja markkinointiin sekä toiminnan suunnitelmallisuuteen. Kartoitus toteutettiin sekä Suomen teatterit ry:n

¹³ Kähkönen 2012a.

¹⁴ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012.

jäsenteattereille että vapaan kentän Teatterikeskuksen jäsenteattereille suunnatulla internet-kyselyllä, ja kyselyyn vastasi 51 teatteria 84:stä. Suurin osa vastaajista oli Suomen teatterit ry:n jäseniä, ja kartoituksen tulokset kuvastavatkin enemmän valtionosuusteattereiden tilannetta.¹⁵Kartoituksessa ei selvitetty saavutettavuuden edistämistä taiteellisin keinoin eikä saavutettavuuteen liittyviä taiteellisia sisältöjä, joten täydentävää tietoa tarjoavat teattereiden eri vammaisjärjestöjen kanssa toteutetut yhteisprojektit ja niihin liittyvät raportit sekä artikkelit.

Teattereiden esteettömyyskartoituksen tulokset ovat teattereiden oma arvio saavutettavuutensa tilasta ilman tarkempaa analyysia ongelmakohtien taustoista ja mahdollisista ratkaisuista. Tulevaisuuden kehityssuuntien hahmottamiseksi pelkkä teattereiden oma arvio ei kuitenkaan riitä, vaan on ymmärrettävä, mitä vammaiset yleisöt tarvitsevat ja toivovat teattereilta. Saavutettavuus ei myöskään ole muusta teatterin toiminnasta irtonainen osa, ja teatterikentän sekä sen toimintaympäristön muut ajankohtaiset haasteet vaikuttavat sen kehittymiseen. Pyrinkin tutkimuksessani arvioimaan sekä toteuttamani selvityksen että teattereiden esteettömyyskartoituksen toisiinsa peilattuja tuloksia laajemmassa teatterikentän ja kulttuuripolitiikan kontekstissa, ja siten tuottamaan lisää tietoa teatterialan ja vammaisia yleisöjä edustavien tahojen käyttöön.

15 Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 1.

2. Saavutettavuus teattereiden toiminnassa

Teattereiden saavutettavuuteen ja sen edistämiseen liittyy erilaisia yleisön huomioimiseen sekä ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen tilaan liittyviä tekijöitä. Yleisökeskeisen saavutettavuus-käsitteen soveltaminen teattereiden toimintaan ei ole kitkatonta, mutta sosiaalinen ja kulttuuripoliittinen kehitys on osaltaan kulkenut suuntaan, jossa taideorganisaatioiden teatterit mukaan lukien on vaikeaa sivuuttaa yleisöjen tarpeita. Tässä kappaleessa lähestyn teatterioorganisaatioiden toiminnan ja saavutettavuus-näkökulmien yhtymäkohtia analysoimalla teattereiden ja yleisöjen välistä suhdetta, laajempaa sosiaalista kontekstia sekä kulttuuripoliittista kehitystä.

2.1 Teatterin ja yleisön suhde

Käsitteen taiteen ja kulttuurin saavutettavuus avulla tarkastellaan taideorganisaation toimintaa yleisön näkökulmasta ja yleisökeskeisesti. Teatterialalla yleisökeskeinen ajattelu ei kuitenkaan ole ollut tyypillistä, vaikka teattereita onkin pidetty vahvasti yhteiskunnallisina ja yhteiskuntaan yleisön kautta vaikuttavina taideorganisaatioina. Esimerkiksi teatteritutkimuksen parissa yleisöt on haluttu nähdä aktiivisina esityksien ja esitysten merkitysten rakentumiseen osallistuva tahoina passiivisten kuluttajien sijasta. Esityksillä on ajateltu olevan kykyä muuttaa yhteiskuntaa ja edistää yksilöiden sosiaalista voimaantumista (empowerment) nimenomaan yleisön reaktioiden ja yleisöön vaikuttamisen välityksellä. Toisaalta asiaa ei ole selvitetty tavallisten ihmisten ja kävijöiden näkökulmasta vaan tutkimus on perustunut joko tutkijoiden omiin kokemuksiin tai kriitikoiden näkemyksiin esityksistä.¹⁶ Teatteritutkimuksen lisäksi myös käytännön taiteellisen teatterityön parissa tavallisten ihmisten kokemuksia epäilty, niihin on turhauduttu ja niitä on jopa halveksittu.¹⁷ Teatterin ja yleisöjen suhdetta tutkineen Helen Freshwaterin mukaan yleisöjen ylenkatsomisen taustalla on erilaisia pelkoja. Teatterintekijät pelkäävät, että suuret massat ja yleisöt eivät osaa arvostaa tarpeeksi huolella valmistettua esitystä, tai että yleisöt eivät ymmärrä teatterissakäynnin kehittäviä sekä kasvattavia puolia oikealla eli teatterintekijän tarkoittamalla tavalla.¹⁸ Vaikuttaa siltä, että niin sanotulla tavallisella yleisöllä ei uskota olevan pätevyyttä

¹⁶ Freshwater 2009.

¹⁷ Freshwater 2009, 54 ja Häti-Korkeila 2010, 217.

¹⁸ Freshwater 2009, 38–55.

arvioida ainakaan teatterin taiteellista laatua.

Tavallisia yleisöjä mielipiteineen ei ole kuitenkaan täysin sivuutettu taiteen ja kulttuurin kentillä. Siinä missä teatterintutkimuksen ja taiteellisen työn parissa on keskitytty itse esitykseen niin esimerkiksi taideorganisaatioiden markkinointiosastoilla ja yhteiskunnallisen tutkimuksen parissa on oltu kiinnostuneita yleisöjen kokemuksista ja mielipiteistä palvelun kehittämisen sekä taiteen kuluttamisen näkökulmasta.¹⁹ Näitä tutkimuksia on kutsuttu yleisötutkimuksiksi. Taideorganisaatioiden oma tarve tutkia ja tuntea omaa yleisöään liittyy pyrkimyksiin saavuttaa enemmän asiakkaita ja todistaa sekä dokumentoida toimintansa yhteiskunnallista vaikuttavuutta poliittisia päättäjiä sekä rahoittajia varten.²⁰ Taideorganisaatioiden tekemät yleisötutkimukset ovat käytännössä sama asia muiden palvelualojen asiakastutkimukset, mutta taide- ja kulttuurialoilla kaupallisten tavoitteiden on pelätty olevan ristiriidassa taiteellisten tavoitteiden kanssa, jolloin asiakastutkimusten sijasta puhutaan edelleen mieluiten yleisötutkimuksista²¹. Yleisötutkimusten viime vuosina tapahtuneesta yleistymisestä huolimatta asiakas- tai yleisökeskeisyyteen liittyvän palvelujen kehittämisen ja sitä mahdollisesti seuraavan liiallisen yleisöihin luottamisen pelätään taide- ja kulttuurialalla johtavan sisällöllisiin, taiteellisiin puutteisiin.²²

Yleisötutkimusten lisäksi myös niin kutsuttu yleisötyö on yleistynyt suomalaisissa teattereissa 1990-luvulta lähtien, ja ensimmäiset teatterikuraattoreiksi kutsutut henkilöt valmistuivat vuonna 1995 erillisestä koulutusohjelmasta. Yleisötyön tarkoituksena oli erityisesti uuden yleisön kasvattaminen, koska teatterit kiinnittävät huomiota siihen, etteivät lapset ja nuoret enää löytäneet teatteriin entiseen tapaan. Siten koululaisia pidettiin yleisötyön tärkeimpänä kohderyhmänä vaikkakin toimintaa suunnattiin myös aikuisille. Erilaisia yleisötyön menetelmiä olivat teatteriin tutustuminen, taiteilijoiden kouluvierailut ja yhteiset produktiot.²³ Yleisötyötä määriteltiin uudestaan ja laajalaisemmin Tampereen yliopiston Tutkivan teatterityön laitoksella vuosina 2008–2010 toteutetussa Ylös – ammattiteattereiden yleisötyön kehittäminen -hankkeessa²⁴.

Yleisötyö määriteltiin siinä kokonaisuudeksi erilaisia toimintatapoja, joiden tavoitteena

19 Freshwater 2009, 27–38.

20 Lindholm et al. 2011, 7, 14–15.

21 Lindholm et al. 2010, 7.

22 Häti-Korkeila 2010, 223.

23 Häti-Korkeila 1997, 7–11.

24 Ylös – ammattiteattereiden yleisötyön kehittäminen -hankkeen loppujulkaisu 2010.

oli syventää teatterin ja yleisön suhdetta tutustuttamalla yleisö tai potentiaalinen yleisö teatterin toimintaan. Yleisötyön toimintatavat vaihtelivat aina kulissikierroksista erilaisiin soveltavan teatterin työpajoihin ja kohderyhminä haluttiin nähdä kaikenlaiset ihmiset sekä jopa kokonaiset yhteisöt. Yksi yleisötyön määritelmistä oli erityistä tukea tarvitseville suunnattu osallistava toiminta. Yleisötyön avulla teattereiden luvattiin saavan uusia ja sitoutuneita kävijöitä ja yleisön puolestaan ikimuistoisia kokemuksia sekä syvemmän suhteen teatteriin.²⁵

Ylös-hanke oli mielestäni selkeä avaus teattereiden ja yleisöjen yhteistyölle, ja osoitus siitä, että yleisöihin liittyvät uhkakuvat ovat hälvenneet ainakin soveltavan teatterin keinoja hyödyntävien teatteriammattilaisten keskuudessa. Yleisö on heille mahdollisuus hyödyntää ammattitaitoaan ja työllistyä, joten muuten teatterialalla tavattu yleisöjen ylenkatsominen olisi heidän toimeentulolleen kohtalokasta. Marjukka Lampon toteuttaman tutkimuksen mukaan suomalaisissa teattereissa halutaan jatkossa lisätä yleisötyön määrää, sillä sen uskotaan tuovan lisää kävijöitä ja heidän myötäan myös taloudellista hyötyä teattereille²⁶. Vaikka yleisöjen tarve saattaa tulevaisuudessa kasvaa, se ei tarkoita, että yleisöihin luottaminen lisääntyisi teatterikentällä.

2.2 Sosiaalinen konteksti

Taidehallintoa ja taideorganisaatioiden johtamista tutkineen Derrick Chongin mukaan taideorganisaatiolla on kolme toisiaan tulevaa ja toisiinsa liittyvää velvollisuutta, jotka ovat taiteellisten päämäärien ja taiteellisen tinkimättömyyden tavoittelu, saavutettavuuden ja yleisötyön sekä julkisen vastuullisuuden ja kustannustehokkuuden edistäminen. Näistä velvollisuuksista taiteellisten päämäärien ja taiteellisen tinkimättömyyden tavoittelun tulee olla taideorganisaation ensisijainen tehtävä ja lähtökohta koko organisaation toiminnalle. Chongin mukaan julkista rahoitusta nauttivien taideorganisaation on kuitenkin otettava myös yleisö ja rahoittajat vahvasti huomioon saavutettavuuden (accessibility) ja yleisötyön (audience development) sekä julkisen vastuullisuuden ja kustannustehokkuuden välityksellä. Nämä tekijät luovat pohjaa taiteellisen toiminnan mahdollistamiseksi ja tukevat sen onnistumista.²⁷

25 Ylös – ammattiteattereiden yleisötyön kehittäminen -hankkeen loppujulkaisu 2010, 2–23.

26 Lampo 2009, 52.

27 Chong 2002, 11–15.

Chong viittaa saavutettavuudella ja yleisötyöllä taideorganisaation velvoitteeseen laajentaa yleisöpohjaansa erityisesti sosio-ekonomisella tasolla niihin henkilöihin, jotka eivät ole perinteisesti ottaneet osaa ammattimaisesti tuotettuun taide- ja kulttuuritarjontaan erilaisista, pääasiassa emotionaalista mutta myös fyysistä esteistä johtuen.²⁸ Taideorganisaatio voi edistää saavutettavuuttaan markkinoinnilla, kouluttamalla yleisöä, kiertuetoimintaa lisäämällä ja uutta teknologiaa hyödyntämällä, mutta asian todellinen edistäminen vaatii Chongin mielestä laajempaa poliittista panostusta *sosiaaliseen inklusion* (social inclusion) edistämiseen.²⁹ *Sosiaalinen inklusio* tarkoittaa pääsyä yhteiskunnan erilaisiin järjestelmiin sekä instituutioihin eli johonkin kuulumista, jäsenyyttä, osallistumista, huolehtimista, asumista ja olemista. Sen vastakohta on *sosiaalinen eksluusio* eli pääsemättömyys yhteiskunnan järjestelmiin, millä usein viitataan syrjäytyneisyyteen tai syrjäytetyksi tulemiseen.³⁰

Sosiaalinen inklusio liittyy vahvasti myös vammaisuuteen ja vammaispoliittisiin tavoitteisiin sekä ylipäätään erilaisten vähemmistöjen aseman parantamiseen. Vammaisuuden muodostumista ja vammaisen aseman parantamista on aikojen saatossa tarkasteltu kahdesta erilaisesta näkökulmasta: yksilölähtöisestä ja yhteisölähtöisestä. Yksilölähtöisestä näkökulmasta ajateltuna henkilön vamman on koettu olevan yksilöllinen ongelma tai poikkeama normaalista, ja vammaisuuden eli vammaisen henkilön sosiaalisen tilan on ymmärretty muodostuvan suoraan vammasta ja siihen liittyvistä rajoitteista. Yksilön hyvinvoinnin tilaa on siten pyritty parantamaan puuttamalla itse vammaan tai kehittämällä vammaisille omia keinoja selviytyä yhteiskunnassa. Tavoitteena on ollut *integroida* eli mukauttaa vammaisen henkilö ympäröivään yhteiskuntaan. Yksilölähtöistä tutkimusta ovat perinteisesti edustaneet lääketiede, erityispedagogiikka ja psykologia.³¹

Yhteisölähtöisen näkökulman mukaan vammaisuus ei perustu kuitenkaan automaattisesti itse vammaan vaan vallitsevaan yhteiskunnalliseen ympäristöön, joka on arvomaailmoineen rakentunut vammattomien ja niin sanotusti ”normaalien” ehdoilla. Ihminen näyttäytyy vammaisena vain sosiaalisessa ympäristössä ja silloin, kun hän ei pysty toimimaan sen puitteissa samoin kuin vammattomat henkilöt. Monet

28 Chong 2002, 14–15.

29 Chong 2002, 98.

30 Eräsaari, 259.

31 Vehmas 2005, Haarni 2006, 11.

yhteiskunnan toiminnot on rakennettu vammattomien henkilöiden toimintakyvyn mukaisesti, jolloin ne voidaan vammaisten ihmisten näkökulmasta luokitella vammauttaviksi ja syrjiviksi. Vammaisen tilanteen parantamiseksi sekä heidän asemansa muuttamiseksi yhteisölähtöisessä näkökulmassa pyritään suuntaamaan korjaavat toimenpiteet yhteiskuntaan ja sen tapaan toimia eikä niinkään vammaisiin yksilöihin. Integraation sijasta pyritään vammaisten ihmisten *sosiaaliseen inkluusioon*, eli mukaanlukemiseen ja osallisuuden vahvistamiseen.³²

Chongia mukaillen taideorganisaationa teatteri tarvitsee siis sosiaalista inkluusiota saavuttaakseen laajemman yleisön ja kestävän pohjan toiminnalleen, mutta yhteiskunnassa toimivana ja pääosin yhteiskunnallisena instituutiona se on omalla toiminnallaan myös yksi inkluusioon tai eksklusioon vaikuttava taho. Jotta vammaisten ihmisten sosiaalinen inkluusio toteutuisi, on teattereidenkin huomioitava saavutettavuusnäkökulmat toiminnassaan. Vastavuoroisesti jättämällä saavutettavuusnäkökulmat huomioimatta teatteri voi toimia vammauttavasti ja syrjivästi sekä toteuttaa eksklusiota.

Sosiaalista inkluusiota edesauttavat saavutettavuusnäkökulmat huomioidaan parhaiten noudattamalla niin kutsuttua Universal Design -periaatetta, jossa suunnittelulla pyritään luomaan ratkaisuja, jotka toimivat mahdollisimman monelle ikään tai toimintakykyyn katsomatta sen sijaan, että luotaisiin esimerkiksi pelkästään vammaisille suunniteltuja ”omia” ratkaisuja.³³ Toisaalta vammaisryhmien ja kulttuuripalveluiden suhteen voi olla tarvetta myös integraatio-teorian edustamille ”omille” ratkaisulle ja niin kutsuttuun positiiviseen erityiskohteluun yhdenvertaisuuden toteutumiseksi.³⁴

Vammaisuutta tutkineen Simo Vehmaksen mukaan kaikille toimivan ja kaikki huomioon ottavan yhteiskunnan rakentaminen on vaikeaa, jollei mahdotonta, ja yhteiskunnan rajallisista resursseista johtuen on väistämättä olemassa tilanteita, jotka ovat vammauttavampia kuin toiset. Kaikille ei voida taata samanlaisia tai yhtäläisiä toiminnallisia mahdollisuuksia, mutta *tasa-arvoiset* toiminnalliset mahdollisuudet ovat tavoitettavissa. Tasa-arvoiset toiminnalliset mahdollisuudet perustuvat ajatukseen, että jokaisen yksilön oikeutetut tarpeet ovat lähtökohtaisesti yhtä tärkeitä, ja olemassa

³² Vehmas 2005, 11–17, 116.

³³ Opetusministeriö 2002.

³⁴ Opetusministeriö 2006.

olevien mahdollisuuksien puitteissa kaikkien on pystyttävä toteuttamaan tarpeitaan.³⁵ Teattereiden puolella tämän voi mielestäni ajatella niin, että vammaisen ja ei-vammaisen ihmisen tarve päästä teatteriin ja kokea teatteriesitys huomioidaan samanarvoisina, ja lähtökohtaisesti molemmille pyritään takaamaan mahdollisuus toteuttaa tämä tarve.

2.3 Kulttuuripoliittinen konteksti

Suomessa kansalaisten kulttuuriosallistumista ja luovuutta edistetään julkisella kulttuuripolitiikalla, josta suurinta vastuuta kantavat valtio, aluehallinto ja kunnat. Valtion, aluehallinnon ja kuntien lisäksi myös markkinasektori sekä kansalaisjärjestöjen ja -yhteisöjen muodostaman niin kutsuttu kolmas sektori vaikuttavat kulttuuristen kehityssuuntien muodostumiseen.³⁶ Kaikkien nämä sektorit osallistuvat saavutettavuuteen liittyvään kulttuuripoliittiseen keskusteluun, joka on saanut 2000-luvulla yhä enenevässä määrin sosiaalisia näkökohtia korostavia piirteitä.

Tärkeimmistä kulttuuripoliittisista linjauksista Suomessa vastaa opetus- ja kulttuuriministeriö, ja linjauksia ohjaa sekä lainsäädäntö että kulloinkin voimassa oleva hallitusohjelma. Tietoa taiteen ja kulttuurin saavutettavuudesta sekä laajempia linjauksia on opetus- ja kulttuuriministeriössä tuotettu vuodesta 2001, jolloin sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen ja valtakunnallisen vammaisneuvoston ja Valtion taidemuseon museopedagogisen yksikön tekivät opetusministeriölle aloitteen. Aloitteen mukaan vammaisten taidealalle kouluttautumisen, taidealalla työskentelyn ja kulttuuritarjonnasta osalliseksi pääsemisen kohdalla tasa-arvo ei vielä toteutunut, minkä vuoksi valtiovallan sekä erityisesti opetusministeriön tuli pyrkiä edistämään tasa-arvon toteutumista taiteen ja kulttuurin kentällä. Vammaisjärjestökentältä oli tullut jo tätä aiemminkin toiveita vammaisten huomioimiseksi taide- ja kulttuuripalveluiden tarjonnan piirissä.³⁷

Aloitteen johdosta opetusministeriön alaisuuteen perustettiin Kulttuuria kaikille -työryhmä vuoden 2001 syksyllä. Kulttuuria kaikille -työryhmään kuului asiantuntijoita sekä vammaisjärjestöistä, taide- ja kulttuuriorganisaatioista että valtionhallinnosta,

³⁵ Vehmas 2005, 206–208.

³⁶ Heiskanen et al. 15–16.

³⁷ Opetusministeriö 2002, 7–8.

mutta teatterialan ammattilaisia ei ollut mukana työryhmässä. Heidän tehtävänä oli selvittää, miten vammaisten oman kulttuuritoiminnan edellytyksiä voitaisiin parantaa ja kulttuurin saavutettavuutta edistää julkisissa kulttuurilaitoksissa. Lisäksi heidän oli laadittava ehdotus siitä, miten vammaiskulttuurin edistämistoimet tulisi organisoida valtionhallinnossa. Työryhmän vuonna 2002 valmistuneessa esityksessä saavutettavuuden edistämiseksi määriteltiin taiteen ja kulttuurin saavutettavuuden osa-alueet, jotka pohjautuivat Iso-Britannian Museums and Galleries Commissionin vuonna 1997 museoiden avuksi laatimaan listaan ja joita oli käytetty jo Valtion taidemuseon vuosina 1999–2001 toteuttamassa Saavutettavuus-projektissa. Esityksessä vaadittiin myös lisää rahoitusta vammaisten oman kulttuuritoiminnan sekä kulttuurin saavutettavuuden edistämiseen, ja ehdotettiin yleiseen kulttuuritoimintaan liittyvien esteiden poistamisen käynnistämistä yhteistyössä vammaisjärjestöjen kanssa.³⁸

Kulttuuria kaikille -työryhmän esityksen jälkeen opetusministeriö ja Valtion taidemuseo käynnistivät vuonna 2003 kehityshankkeen, jossa pyrittiin luomaan kaikille kulttuurialan toimijoille suunnattu neuvontapalvelu. Palvelu sijoitettiin Valtion taidemuseon kehittämis- ja yhteiskuntasuhdeyksikön Kehyksen yhteyteen ja nimettiin työryhmää mukailleen Kulttuuria kaikille -palveluksi.³⁹ Saavutettavuusnäkökulmat ovatkin olleet paljon läsnä Suomessa nimenomaan museokentällä ja palvelun sijainti taidemuseon yhteydessä on ehkä vaikuttanut siihen, että muut taiteen ja kulttuurin alat vaikuttavat olevan museoalaa jäljessä saavutettavuuden huomioimisessa. Vuonna 2013 tammikuussa omasta aloitteestaan ja toisaalta Valtion taidemuseon uudelleenorganisoinnin yhteydessä Kulttuuria kaikille -palvelu siirtyikin eri kulttuurialojen järjestöjen perustaman uuden yhdistyksen johdettavaksi tavoitteenaan pystyä palvelemaan laajemmin eri kulttuurialojen toimijoita. Palvelun tehtävänä on edelleen tukea ja edistää taide- ja kulttuurialan palvelujen saavutettavuutta tuottamalla sekä tarjoamalla saavutettavuutta koskevaa tietoa ja työkaluja taide- ja kulttuurialan toimijoille – myös teattereille.⁴⁰ Palvelun toimintaa rahoittaa jatkossakin opetus- ja kulttuuriministeriö.

Kulttuuria kaikille -työryhmän toiminnan jälkeen vastaavaa työtä on tehty hieman

38 Opetusministeriö 2002.

39 Opetusministeriö 2004, Kulttuuria kaikille -palvelun [www-sivut](#), 15.10.2012.

40 Kulttuuria kaikille -palvelun [www-sivut](#), 17.01.2013.

erilaisin painotuksin Opetusministeriön alaisuudessa Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnassa vuosina 2003–2005⁴¹ sekä vuonna 2005 Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus 2006–2010 -toimenpideohjelmaa valmistelleessa työryhmässä⁴². Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan tehtävänä oli toimia Opetusministeriön asiantuntijaelimenä saavutettavuutta koskevissa kysymyksissä sekä valmistella ehdotus saavutettavuuden lisäämiseksi julkisissa taide- ja kulttuurilaitoksissa. Toimikunnassa ei ollut teatterialan edustajia varsinaisina jäseninä.⁴³ Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -toimenpideohjelmaa valmistelleen työryhmän tehtävänä oli puolestaan keskittyä keinoihin, jotka olivat opetusministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston ja sen alaisen hallinnon toteutettavissa tai joihin opetusministeriö pystyi vaikuttamaan tulohajauksen keinoin. Toimenpideohjelmassa ei mainita sitä valmistelleen työryhmän jäseniä, joten mahdollinen teatterialan edustus jää arvoitukseksi.⁴⁴ Jatkona toimenpideohjelmalle Opetusministeriö perusti lisäksi vuosiksi 2009–2012 Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus -työryhmän edelleen edistämään taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta.⁴⁵ Tässä työryhmässä puheenjohtajana oli Teatteri Takomon ohjaaja Pauliina Feodoroff ja työryhmä oli yhtenä tahona kuullut Teatterikorkeakoulun opintohallinnon päällikköä Katja Kiviharjua. Yhteenvedona voidaan sanoa, että teatterialan näkökulmien läsnäolo kaikkien työryhmien työskentelyssä on ollut vähäistä, mikä on voinut vaikuttaa siihen, että teatterikentällä on ryhdytty pohtimaan saavutettavuuskysymyksiä verrattain myöhään.

Vaikka valtio osallistuu museoiden, orkestereiden ja teattereiden toiminnan rahoittamiseen maksamalla valtionsuutta ja teatteri- ja orkesterilaissa edellytetään valtionsuutta saavien teattereiden tuottavan teatteripalveluja taiteellisista lähtökohdista ja edistävän niiden alueellista saatavuutta sekä saavutettavuutta eri väestöryhmille, ovat valtionhallinnon käytettävissä olevat keinot linjaustensa toteuttamiseksi käytännön tasolla rajalliset. Opetus- ja kulttuuriministeriö voi käydä alaistensa virastojen ja laitosten kanssa tulohajausneuvotteluja, ja suunnata muille taide- ja kulttuuritoimijoille informaatio-ohjausta sekä saavutettavuuden edistämiseen tarkoitettuja erityisiä

41 Opetusministeriö 2002.

42 Opetusministeriö 2006.

43 Opetusministeriö 2002, 63–64 ja Opetusministeriö 2004, 5–6.

44 Opetusministeriö 2006, 4.

45 Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012.

avustuksia, joita on haettavissa vuosittain.⁴⁶ Teatterikentällä ministeriö voi ottaa saavuttavuuskysymykset puheeksi käymissään tulosohjausneuvotteluissa Kansallisteatterin ja Kansallisoopperan kanssa. Valtionosuuslainsäädännön tai näyttämötaidetoimikunnan välittämien harkinnanvaraisen toiminta-avustusten piirissä olevia teattereita voidaan lähinnä ohjeistaa tarjoamalla tietoa esimerkiksi Kulttuuria kaikille -palvelun välityksellä.

Pitkäaikainen työryhmätyöskentely sekä opetus- ja kulttuuriministeriön linjaukset kuitenkin todistavat sen, että erilaiset sosiaaliset näkökulmat ovat tulleet yhä suuremmaksi osaksi kulttuuripoliittikkaa. Sosiaalisten näkökulmien merkityksen kasvusta kertoo myös vuonna 2010 ilmestynyt Opetusministeriön Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelmaehdotus vuosille 2010–2014, jonka tavoitteena on ollut sekä terveyden edistäminen kulttuurin ja taiteen keinoin että osallisuuden lisääminen yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan eri tasoilla.⁴⁷

Opetushallituksessa on lisäksi käynnissä museoiden, teattereiden ja orkestereiden kannustinjärjestelmän ja siihen sopivien indikaattorien kehitys, jonka tavoitteena on mahdollistaa taide- ja kulttuurilaitosten palkitseminen hyvästä toiminnasta sekä osoittaa aikaansaattua vaikuttavuutta suhteessa kustannuksiin.⁴⁸ Sosiaaliset tavoitteet ulottuvat nykyään myös kuntien kulttuuripoliittikkaan ja kunnallisten kulttuuripalveluiden tuottamiseen. Suomen kuntaliiton vuoteen 2020 ulottuvassa sivistyspoliittisessa ohjelmassa kulttuuripalvelut nähdään asiakaslähtöisinä hyvinvoinnin edistäjinä ja kunnan alueen vetovoiman taustatekijöinä. Julkisesti rahoitettujen kulttuuripalvelujen edellytetään myös palvelevan mahdollisimman laajasti erilaisia käyttäjäryhmiä, jotta ihmisten kulttuuriset oikeudet toteutuvat.⁴⁹

Sosiaaliset näkökulmat huomioivan kulttuuripoliittisen kehityksen taustalla vaikuttavat väestökehityksen, yhteiskunnallisten rakenteiden muuttumisen ja tiukentuvien taloudellisten olosuhteiden myötä julkisen hallinnolle osoitetut tehokkuusvaatimukset. Julkiselta hallinnolta ja julkisilta palveluilta odotetaan yhä enenevässä määrin konkreettisia näyttöjä toimintansa tuloksellisuudesta ja vaikuttavuudesta yleiseen

46 Opetusministeriö 2006, 16.

47 Opetusministeriö 2010.

48 Opetushallitus 2012, 3.

49 Suomen kuntaliitto 2011, 46–47.

yhteiskuntakehitykseen myös taiteen ja kulttuurin alueella.⁵⁰ Kulttuurihallinnon sitominen osaksi muita hallinnon aloja sekä valtion että kuntien tasolla palvelee näitä tehokkuusvaatimuksia. Vaatimukset ulottuvat yhä selvemmin myös taideorganisaatioiden toimintaan. Taideorganisaatioiden tuloksellisuutta mitataan usein erilaisten hyödyllisyysnäkökulmien ja yhteiskunnallisten sekä poliittisten vaikutusten kautta, mikä pakottaa organisaatiot tutkimaan yleisöään ja tavoittelemaan tiiviimpää yleisösuhdetta.⁵¹ Esimerkiksi Espoon kaupungin kulttuurijohtajana toiminut Georg Dolivo on sanonut, että teatterin on pystyttävä perustelemaan olemassaolonsa muunkin kuin esitystoiminnan kautta. Teattereilla on hänen mukaansa myös sosiaalisia, kasvatuksellisia ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen tehtäviä.⁵² Teattereissa tapahtuneen yleisötyön lisääntyminen voi olla osa samaa suuntausta. Kaiken kaikkiaan taiteen itsenäisyyttä kunnioittava hallintomalli on hiljalleen muuttunut taiteen välillisiä vaikutuksia arvostavaksi hallintomalliksi, mikä väistämättä vaikuttaa teattereidenkin toimintaan tulevaisuudessa.

2.4 Teattereiden saavutettavuuden lyhyt historia

Teattereiden saavutettavuutta ja sen kehittymistä vammaisten ihmisten näkökulmasta ei ole seurattu aktiivisesti ennen 2000-lukua. Yksittäiset teatterit ovat saattaneet toteuttaa esimerkiksi viittomakielelle tulkattuja esityksiä ja toteuttaa teatterirakennusten fyysistä esteettömyyttä parantavia ratkaisuja rakennusten peruskorjausten yhteydessä, mutta olemassa olevien tietolähteiden valossa alalla ei ole aiemmin tapahtunut ainakaan aktiivista tai järjestelmällistä saavutettavuuden kokonaisvaltaista edistämistä.

Ensimmäinen virallinen selvitys valtiosuuslainsäädännön piirissä olevien taide- ja kulttuurilaitosten saavutettavuudesta valmistui vuonna 2008, ja se perustui kaikille valtiosuuslainsäädännön piirissä vuonna 2007 toimineille orkestereille, teattereille, kirjastoille ja museoille suunnattuun internet-kyselyyn, johon vastasi noin 40 prosenttia edellä mainituista toimijoista. Teattereiden vastausaktiivisuus oli erityisen heikkoa, sillä vain noin 18 prosenttia valtiosuuden piirissä olleista teattereista vastasi. Vastauksia tuli yhteensä 10 teatterilta, kun valtiosuutta saavia teattereita oli tuolloin 56

50 Opetusministeriö 2009, 20.

51 Lindholm et al. 2012, 15.

52 Häti-Korkeila 2010, 85–86.

kappaletta.⁵³ Selvityksen tulokset teattereiden osalta eivät muutoinkaan olleet mairitteluvia. Kyselyssä ilmeni, että teatterit olivat eniten panostaneet taloudellisen, fyysisen ja aistinvaraisen saavutettavuuden edistämiseen, ja vähiten tiedottamisen sekä sosiaalisen ja kulttuurin saavutettavuuteen. Taloudellisen saavutettavuuden suhteen pääosassa vastanneita teattereita tarjottiin ilmainen sisäänpääsy vammaisen henkilön avustajille tai tulkeille, ja lippujen hinnat olivat porrastettu. Suurimmassa osassa teattereita oli toteutettu liikuntaesteisiä palvelevia ratkaisuja sekä osalla oli käytössään myös kuulemista edesauttava induktiosilmukka. Kahdessa teattereista oli ollut viittomakielelle tulkattuja esityksiä ja yhdessä teatterissa oli järjestetty myös näkövammaisille suunnattu kuvailutulkattu esitys. Kuusi teatteria oli tehnyt yhteistyötä vammais- tai vähemmistöryhmien kanssa joko toimintansa suunnittelussa tai esitysten toteuttamisen yhteydessä. Vaikka teatterit olivat panostaneet fyysiseen saavutettavuuteen, niin ne kokivat siinä olevan myös eniten puutteita. Saavutettavuuden edistämisen suurimpina esteinä koettiin olevan vammaisten katsojien erilaisten tarpeiden tiedostamisen vaikeus, sekä taloudellisten ja henkilöstöressurssien riittämättömyys. Teatterit olivat kuitenkin periaatteessa halukkaita järjestämään toimintaansa tarpeiden mukaiseksi ja osa teattereista suunnittelikin tekevänsä muutoksia tulevaisuudessa käytettävissä olevien taloudellisten resurssien niin salliessa.⁵⁴

Kyselyn tulosten perusteella Kulttuuria kaikille -palvelussa tiedostettiin tarve suunnata teattereille opastusta saavutettavuudesta, joten vuonna 2009 päätettiin järjestää teatterialan työntekijöille suunnattu seminaari. Olin itse järjestämässä tapahtumaa osana korkeakouluharjoitteluani. Seminaarissa lähestyttiin teattereiden saavutettavuutta teattereiden tarjoamien palveluiden, eri vammaisryhmien odotusten ja niistä kertyneiden kokemusten kautta. Puhujiksi oli osittain minun ideointini ja osittain palvelun projektipäällikön Sari Salovaaran kontaktien kautta valikoitunut aiheen asiantuntijoita sekä teattereiden että vammaisjärjestöjen puolelta. Tapahtumassa haluttiin synnyttää vuoropuhelua vammaisten yleisöjen ja teattereiden välille sekä aktivoida teattereita edistämään itse toimintansa saavutettavuutta. Kaiken kaikkiaan seminaariin osallistui noin 50 henkilöä, joista suurin osa oli eri teattereiden tai kulttuuriorganisaatioiden työntekijöitä. Heidän lisäksi paikalla oli teatterialan ja viittomakielen tulkkauksen

⁵³ Opetusministeriö 2008, 10–12.

⁵⁴ Opetusministeriö 2008, 10–12.

opiskelijoita sekä eri tavoin vammautuneita, aktiivisia kulttuuripalveluiden kuluttajia.⁵⁵

Seminaarin aikana käydyissä keskusteluissa ilmeni teatterien edustajien puolelta kiinnostusta erilaisiin tapoihin sisällyttää saavutettavuusnäkökulma taiteelliseen työskentelyyn. Erityisesti viittomakielinen lavalla yhtäaikaaisesti esiintyjien rinnalla tapahtuva varjotulkkaukset, yleisötyö ja teatteritekstityksen upottaminen osaksi lavastusta herättivät paljon keskustelua ja kysymyksiä. Tämä antoi ymmärtää, että saavutettavuus haluttiin kokonaisvaltaisesti teatterin toimintaan liittyvänä asiana, eikä vain päälle liimattuna ja tiettyihin teatterin toimintoihin kuuluvana periaatteena. Palautteiden perusteella seminaari koettiin olleen tarpeellinen tapahtuma, ja osallistuneet henkilöt aikoivat jatkossa panostaa edustamansa teatterin saavutettavuuden kartoittamiseen ja saavutettavuudesta tiedottamiseen.⁵⁶

Tapahtuman jälkeen joko sen innoittamina tai muiden yhteistyöjärjestelyiden kautta teatterikenttä ja vammaisjärjestöt ovat toteuttaneet muutaman suuremman, opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittaman yhteistyöhankkeen. Kuuloliiton Näyttämötaide saavutettavaksi 1 -hanke järjestettiin vuosina 2009–2011 yhteistyössä Suomen Teatterit ry:n, Taideteollisen korkeakoulun, Teatterikorkeakoulun, Tampereen yliopiston Tutkivan teatterityön keskuksen, Helsingin yliopiston sekä Kulttuuria kaikille -palvelun kanssa. Hankkeessa pyrittiin edistämään kuulovammaisille suunnattua teatteriesitysten tekstitystä ja luomaan toimintamalli, jonka avulla tekstitys voisi yleistyä teattereissa helposti. Sen puitteissa järjestettiin kolme tekstitettyä esitystä eri puolilla Suomea sijaitsevilla teattereilla, koottiin tietoa esityksistä teattereille kertyneen kokemuksen sekä yleisöpalautteen perusteella, sekä aloitettiin teatteritekstitykseen liittyvien teknisten mahdollisuuksien selvittelyä.⁵⁷ Hanke jatkui vuosina 2011–2012 Näyttämötaide saavutettavaksi 2 -nimisenä artikkeleiden tuottamisen ja taidekorkeakoulujen yhteistyössä järjestämän kokeilevan tekstityksen työpajan merkeissä.

Vuonna 2011 Näkövammaisten keskusliitto koordinoi puolestaan ammattiteattereiden kuvailutulkkaukset -hanketta. Hankkeessa pyrittiin löytämään ja luomaan yleisiä, toimivia sekä taloudellisia käytäntöjä kuvailutulkkauksen esitysten järjestämiseksi yhteistyössä Suomen Kansallisteatterin kanssa. Itse kuvailutulkkauksen prosessin ja tulkkauksen sisällön

⁵⁵ Kulttuuria kaikille -palvelu 2009.

⁵⁶ Kulttuuria kaikille -palvelu 2009.

⁵⁷ Näyttämötaide saavutettavaksi -hankeraportti 2010.

lisäksi kiinnitettiin huomiota tulkkauksesta tiedottamiseen näkövammaiselle yleisölle sekä teatterilta vaadittavan työpanoksen selvittämiseen.⁵⁸

Teatterialan todellista aktivoitumista on siten tapahtunut vasta 2010-luvulla ja vammaisjärjestöjen aloitteet yhteistyön tekemiseksi ovat olleet tärkeässä osassa tätä kehitystä. Vuonna 2011 toteutettiin Suomen teatterit ry:n ja Kulttuuria kaikille -palvelun yhteistyössä toteuttama saavutettavuuskartoitus, jonka tässäkin tutkielmassa käsiteltävien tulosten perusteella teattereiden käyttöön laadittiin oma saavutettavuusopas.⁵⁹ Suomen teatterit ry ja Teatterikeskus ry lähtivät myös yhdessä muiden taiteen ja kulttuurin alan järjestöjen kanssa Kulttuuria kaikille -palvelun ohjausryhmäksi perustetun yhdistyksen perustajajäseniksi tammikuussa 2013.⁶⁰ Tämä ja viime vuosien muut toimenpiteet auttavat jatkossa pitämään saavutettavuusnäkökulmia esillä teatterikentällä, mutta saavutettavuuden edistyminen riippuu mielestäni teattereiden halusta ja kyvystä tutkia vammaisyleisösuhteen nykytilaa, sekä hahmottaa toimivan suhteen esteitä ja tulevaisuuden mahdollisuuksia.

58 Aaltonen 2011.

59 Saavutettavan toiminnan opas teattereille 2013.

60 Kulttuuria kaikille -palvelun www-sivut, 17.01.2013.

3. Vammaisten yleisöjen pääseminen teatteriin

Monen vammaisen henkilön ensimmäiset haasteet teatterikäynnin mahdollistamiseksi liittyvät pääsyyn itse teatteritapahtuman äärelle. Teatterista annettu tai tai muutoin saavutettavissa oleva etukäteistieto, käytetyt viestinnän kanavat, teatterin ja sen ympäristön fyysinen esteettömyys, teattereiden sijainti ja liikenneyhteydet sekä teatterikäynnistä koituvat kustannukset vaikuttavat siihen, onko vammaisen henkilön mahdollista päästä teatteriin. Saavutettavuuden eri osa-alueina voidaan näissä tapauksissa puhua *viestinnän saavutettavuudesta, fyysisestä saavutettavuudesta, alueellisesta saavutettavuudesta* sekä *taloudellisesta saavutettavuudesta*. Osa saavutettavuuden problematiikasta liittyy laajemmin vammaisen ihmisen sosiaaliseen asemaan, ja siten koko ongelma ei ole ratkaistavissa teattereista käsin. Tässä yhteydessä pyrin keskittymään seikkoihin, joihin teatterit voivat vaikuttaa omalla toiminnallaan.

3.1 Viestinnän saavutettavuus

Taide- ja kulttuuripalvelujen viestinnän saavutettavuus koskee erityisesti viestinnässä ja markkinoinnissa käytettyjä keinoja. Se liittyy myös itse palvelun saavutettavuudesta ja esteettömyydestä annettuun informaatioon. Saavutettavassa viestinnässä käytetään monipuolisesti eri viestintäkanavia sekä toteutetaan erityisesti verkkosivut yleiset esteettömyysstandardit huomioiden. Ymmärtämisen helpottamiseksi viestinnän on oltava visuaalisesti sekä kielellisesti selkeää. Tiedottamista tulee mahdollisuuksien mukaan harjoittaa eri kielillä, – kuten viittomakielellä – ja markkinointia kannattaa kohdentaa eri vammaisryhmille esimerkiksi vammaisjärjestöjen kautta. Erityisesti kulttuuripalvelun omasta saavutettavuudesta ja esteettömyydestä sekä vammaisille suunnatuista palveluista kertominen on tärkeää.⁶¹ Monelle vammaiselle ihmiselle päätös osallistua palvelun tarjontaan riippuu saadusta etukäteistiedosta, ja tekemässäni selvityksessä vammaisten ihmisten kokemuksista taide- ja kulttuuripalvelujen käytöstä viestintään liittyvät ongelmat koettiin yleisiksi.⁶²

Toimivat viestintäkeinot riippuvat hyvin paljon ihmisen vamman tyypistä ja tasosta. Oleellista olisi käyttää erilaisia viestintä- ja markkinointikanavia, joissa voidaan

⁶¹ Opetusministeriö 2006, 9.

⁶² Kähkönen 2012a, 45–48.

hyödyntää tekstiä, kuvia ja symboleja, liikkuvaa kuvaa sekä ääntä, jotta kaikenlaiset tavat vastaanottaa tietoa tulisivat huomioiduiksi. Tekemääni selvitykseen osallistuneet vammaiset ihmiset mainitsivat parhaimpina tiedotuskanavina taide- ja kulttuuripalveluiden tarjoajien verkkosivut, sähköpostiviestit, tekstiviestit ja Facebook-sivut.⁶³ Verkkoviestintäkanavien suosio voi johtua niiden käytön yleisestä lisääntymisestä yhteiskunnassa⁶⁴, mutta myös siitä, että toteuttamani kysely oli toteutettu verkkosovelluksella, jolloin sen todennäköisemmin tavoittivat henkilöt, jotka hakevat informaatiota verkkoympäristöstä muutenkin paljon.

Teatterien esteettömyyskartoituksen mukaan 45 prosenttia selvitykseen osallistuneista teattereista oli tietoisesti yrittänyt tavoittaa vammaisyleisöjä. Yleisimmin vammaisyleisöjä oli lähestytty tiedottamalla vammaisjärjestöjen kautta, suoramainonnalla tai kohdennetulla ryhmämyynnillä. Viisi teatteria oli järjestänyt vierailuja tai työpajoja yhteistyössä vammaisjärjestöjen kanssa.⁶⁵ Vaikuttaa siltä, että ne teatterit, jotka olivat vammaisyleisöjä tavoitelleet, olivat perustaneet tavoittelun vammaisjärjestöjen varaan. Tästä todistaa mahdollisesti myös se, että tulkattuja tai tekstitettyjä esityksiä ei ollut markkinoitu erityisellä tavalla 73 prosentissa teattereita.⁶⁶ Vaikka vammaisjärjestöt voivat olla hyvä kanava tavoittaa yleisöjä, eivät kaikki vammaiset kuitenkaan kuulu järjestöihin tai ole niiden tiedotuksen piirissä, joten teattereiden ei tulisi unohtaa saavutettavuustietojen ilmoittamista esitysten markkinointimateriaalissa, etenkin silloin, kun järjestetään nimenomaan vammaisille suunnattu esitys.

Hanna Kuustien vuonna 2012 tekemän opinnäytetyön mukaan teattereiden harjoittaman verkkoviestinnän osuus on kasvanut viimeisen 10 vuoden aikana ja sitä pidetään nykyään tärkeimpänä viestintä- ja markkinointikanavana.⁶⁷ Verkkoviestintään liittyy kuitenkin runsaasti saavutettavuusongelmia. Selvitykseni mukaan erityisesti näkövammaisilla ihmisillä oli ongelmia löytää tietoa taide- ja kulttuuripalvelujen verkkosivuilta, sillä ne toimivat harvoin näkövammaisten tarvitsemilla apuvälineillä tai olivat muuten ymmärrettävyyden kannalta tarpeeksi selkeitä.⁶⁸ Yleisimpiä

63 Kähkönen 2012a, 14.

64 Kuustie 2012, 36–37.

65 Teatterien esteettömyyskartoitus 2012, 8.

66 Teatterien esteettömyyskartoitus 2012, 8.

67 Kuustie 2012, 36–37.

68 Kähkönen 2012a, 40.

näkövammaisten verkkoympäristössä käyttämiä apuvälineitä ovat ruudunlukuohjelmat, pistekirjoitusnäytöt tai heikkonäköisille sopivat tietokoneen ruudun sisällön suurentavat ohjelmat, ja näillä ohjelmilla on omat vaatimuksensa verkkosivujen tekniselle toteutukselle, sisällölle ja muotoiluille.⁶⁹ Teatterien esteettömyyskartoituksen mukaan 92 prosenttia kyselyyn vastanneista teattereista ei ollut testannut verkkosivujensa toimivuutta näkövammaisten tarvitsemilla apuvälineillä, mikä tukee käsitystä siitä, että verkkosivujen saavutettavuudessa ainakin näkövammaisille on runsaasti kehitettävää.⁷⁰

W3C -organisaatio (World Wide Web Consortium) on luonut verkkosivujen toteuttamiselle kansainväliset käytettävyyss- ja saavutettavuussuosituksen (WCAG 2.0), joita noudattamalla voidaan varmistaa verkkosivujen toimivuus erilaisille käyttäjäryhmille kuten näkövammaisille, kuuroille ja kuulovammaisille, ja ihmisille, joilla oppimisvaikeuksia, kognitiivisia rajoitteita, liikuntakyvyn rajoitteita, puhevaikeuksia tai valoherkkyyttä.⁷¹ Nämä ohjeet liittyvät suurilta osin verkkosivujen tekniseen toteutukseen ja graafiseen suunnitteluun, jonka kulttuuritoimijat hankkivat usein ostapalveluna talon ulkopuolelta.⁷² Teattereilla on kuitenkin palveluiden tilaajina mahdollisuus sekä velvollisuus vaatia ja valvoa, että verkkosivujen suunnittelijat osaavat ottaa saavutettavuusohjeet huomioon, joten teatterin sisällä on hyvä ymmärtää verkkoviestinnän saavutettavuusohjeiden pääpiirteet. Samat ohjeet edistävät myös verkkosivujen sisällön saavutettavuutta.

Samanaikaisesti kun verkkoviestinnän osuus on kasvanut, niin osalle näkövammaisia saavuttamattoman, painetun mainonnan ja tiedotuksen käyttö on vähentynyt teattereissa. Teattereiden viestinnän työntekijät kuitenkin uskovat, että painetuille käsiohjelmille tulee jatkossakin olemaan kysyntää.⁷³ Käsiohjelmien saavutettavuudessa on kehittämistä, sillä teattereiden esteettömyyskartoituksen mukaan käsiohjelmiä sai ymmärtämisvaikeuksia omaaville henkilöille suunnatulla selkokielellä vain neljässä prosentissa teattereita, etukäteen pyydettyä heikkonäköisille suunnattuna isotekstisenä versiona vain yhdessä teatterissa, ja yhdessäkään teatterissa ei tarjottu niitä pistekirjoituksella.⁷⁴ Tekemässäni selvityksessä näkövammaiset henkilöt kritisoivatkin

69 Salo 2012, 18.

70 Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 8.

71 Verkkosisällön saavutettavuusohjeet, 2008.

72 Salo 2012, 20.

73 Kuustie 2012, 36–37.

74 Teattereiden esteettömyyskartoitus, 2012, 8.

taide- ja kulttuuripalveluiden tarjoajien haluttomuutta tarjota viestintämateriaalia pistekirjoituksella.⁷⁵ Pistekirjoituksen vaihtoehtona käsiohjelma voitaisiin myös tarjota ennen esitystä sähköisesti saavutettavassa tiedostomuodossa.

Vammaisille suunnatun ja saavutettavan tiedottamisen lisäksi vammaiset ihmiset toivoivat taide- ja kulttuuripalvelujen kertovan enemmän omasta saavutettavuudestaan ja palvelujen sopivuudesta eri tavoin vammaisille ihmisille. Liikuntavammaiset toivoivat tietoja itse esitystilan ja myös esitysrakennuksen välittömän ympäristön esteettömyydestä. Näkövammaiset puolestaan kaipasivat tietoja tilojen valaistustasosta ja portaiden määrästä. Kuulovammaiset tahtoivat tietoa induktiosilmukoista esitystilassa ja mahdollisuudesta kirjoitus- tai viittomakielen tulkkauksen järjestämiseen. Tärkeää oli myös kertoa, millaisia tarpeita ei pystytä palvelemaan, ja vastaajat huomioivat, että saavutettavuusasioista taideorganisaatiossa vastaavan henkilön yhteystiedot tulisi olla saatavilla.⁷⁶ Annettujen saavutettavuustietojen puutteellisuus on havaittu myös teattereissa, sillä teatterien esteettömyyskartoituksen mukaan 59 prosenttia teattereista koki, etteivät he kertoneet teatterin esteettömyys- ja saavutettavuustiedoista tarpeeksi selkeästi verkkosivuillaan. Saavutettavuudesta vastaavia henkilöitä ei oltu nimetty 78:ssä prosentissa teattereita, ja niistä 11:sta teatterista, joissa oli nimetty vastuhenkilö, vain kuudessa teatterissa vastuhenkilön yhteystiedot kerrottiin yleisölle.⁷⁷ Jos kattavia saavutettavuustietoja ei ole tarjolla verkkosivuilla, jää ainoaksi vaihtoehdoksi ottaa kohteen saavutettavuudesta selvää puhelimitse tai sähköpostitse, mikä voi olla vaikeaa, jos ei tiedä, mistä asiaa pitäisi edes kysyä. Tekemässäni selvityksessä ilmeni, että vammaiset ihmiset olivat joutuneet käyttämään paljon aikaa tarvitsemiensa tietojen saamiseksi, ja pahimmillaan selvittely oli vaatinut useita sähköposteja tai puhelinsoittoja eri henkilöille.⁷⁸ Vaikean tiedonsaannin luulisi kuormittavan myös taide- ja kulttuuripalvelujen resursseja, joten riittävä tiedon tarjoaminen varmasti helpottaisi teatterin työntekijöiden työarkaa.

Helposti saatavilla oleva tieto madalsi selvästi vammaisten ihmisten kynnystä osallistua taide- ja kulttuuripalvelujen tarjontaan. Selvitykseeni osallistuneiden henkilöiden mukaan helppoa tiedonsaantia voisivat tukea yhteiset tiedotusstandardit taide- ja

⁷⁵ Kähkönen 2012a, 41.

⁷⁶ Kähkönen 2012a, 14 ja 40.

⁷⁷ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 8.

⁷⁸ Kähkönen 2012a, 45.

kulttuurikohteen saavutettavuudesta kertomiseen. Useat erilaiset ilmoittamiskäytännöt kohteiden verkkosivuilla olivat omiaan luomaan lisää sekaannusta ja turhautumista. Monet mainitsivat tärkeäksi seikaksi lisäksi tietojen saamisen riittävän ajoissa, sillä monelle osallistuminen vaatii etukäteisjärjestelyjä esimerkiksi kuljetuksen suhteen, jolloin lähteminen lyhyellä varoitusajalla ei ollut mahdollista.⁷⁹

Vammaiset ihmiset pitivät tietojen puuttumisen lisäksi yhtenä suurena ongelmana taide- ja kulttuuripalvelutarjoajien antamien saavutettavuus- ja esteettömyystietojen luotettavuutta. Osa selvitykseeni osallistuneista henkilöistä oli joutunut pettymään, kun esteettömänä mainostettu palvelu ei ollutkaan osoittautunut kuvausten mukaiseksi paikan päällä.⁸⁰ Teatterien esteettömyyskartoituksen tulosten mukaan ongelma todennäköisesti koskee myös teattereita, sillä 88:ssa prosentissa teattereista saavutettavuutta ei oltu kartoitettu tai testattu lainkaan⁸¹, mikä tarkoittaa, että palvelujen toimivuudesta ei ole varmuutta. Jotta saavutettavuudesta viestiminen olisi luotettavampaa, suositteli moni vammaisen ihmisen yhteistyön lisäämistä vammaisjärjestöjen ja kulttuuripalvelutarjoajien välillä, ja vammaisjärjestön asiantuntemuksen hyödyntämistä saavutettavuuden ja tiedotuksen toimivuuden testaamisessa.⁸²

Vammaisten yleisöjen vaikea ja työläs tiedon saaminen asettaa heidät eriarvoiseen asemaan vammattomiin verrattuna, ja edellä mainittujen tietojen perusteella eriarvoisuus on läsnä myös teatterissa. Selvitykseeni osallistuneet henkilöt kävivät teatterissa ja muissa kulttuuripalveluissa tiedonsaannin vaikeudesta huolimatta, mutta kokivat, että helpompi tiedonsaanti innostaisi varmasti useampia vammaisia henkilöitä osallistumaan aktiivisemmin. Viestinnän saavutettavuuden kehittämisessä on mielestäni suurimpana haasteena se, ettei vammaisia ihmisiä ole selvästikään mielletty teattereissa potentiaalisiksi yleisöiksi, ja heidän tarpeitaan viestinnän sekä markkinoinnin näkökulmasta ei tunneta teattereissa tarpeeksi hyvin. Tarpeiden ymmärtäminen vaatii tietoa ja selvitystyötä, johon toistaiseksi ei ole teattereiden puolelta ollut selkeää kiinnostusta.

79 Kähkönen 2012a, 5, 14, 20.

80 Kähkönen 2012a, 41.

81 Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 9.

82 Kähkönen 2012a, 43–44.

Viestinnän saavutettavuuden tilaan vaikuttavat myös viestinnän työntekijöiden roolit sekä asema teatteriorganisaatioissa. Hanna Kuustien tekemän tutkimuksen mukaan viestintä ja viestinnän työntekijöiden asema teattereissa on aliarvostettu, ja viestinnän työntekijöillä on heikot mahdollisuudet vaikuttaa työhönsä. Lisäksi heidän työkenttensä on laaja, ja viestinnän strategiseen suunnitteluun ei ole riittävästi aikaa. Ongelma on suurin pienissä teattereissa, joissa ei lähtökohtaisesti yhtäläisiä resursseja panostaa viestintään kuin suurissa teattereissa.⁸³ Viestinnän työntekijöiden aseman parantamisella ja strategisen suunnittelun määrän lisäämisellä olisi todennäköisesti vaikutuksia myös viestinnän saavutettavuuteen.

3.2 Fyysinen saavutettavuus

Fyysisellä saavutettavuudella viitataan rakennetun ympäristön esteettömyyteen liittyviin tekijöihin itse esitystilassa ja rakennuksessa, jossa esitystila sijaitsee. Myös rakennuksen ympäristö kulkuväyliseen ja parkkipaikkoihin kuuluu asioihin, joita kohteen fyysisessä saavutettavuudessa on otettava huomioon. Liikuntaesteisille soveltuvaa rakentamista on määritelty ja ohjeistettu Suomen rakennusmääräyskokoelmassa, josta löytyvät esimerkiksi yksityiskohtaiset ohjeet kulkuväylien, luiskien, hissien ja wc-tilojen saattamiseksi esteettömiksi. Rakennuksen sisäpintamateriaaleilla ja valaistuksella on merkitystä näkövammaisten kyvylle liikkua tilassa, akustisilla olosuhteilla ja apuvälineillä puolestaan pyritään takaamaan asioimismahdollisuus kuulovammaisille. Tavoitteena on luoda esteetön fyysinen ympäristö, jota kaikkien halukkaiden on helppoa ja turvallista käyttää omatoimisesti.⁸⁴

Teattereiden esteettömyyskartoituksen mukaan suurimmassa osassa eli 91 prosentissa kyselyyn vastanneista teattereista oli olemassa joitakin fyysistä saavutettavuutta edesauttavia tekijöitä. Esteetön wc-tila löytyi 87 prosentilla teattereista, riittävän levät kulkuväylät olivat 77 prosentilla, ja esteetön hissi oli 51 prosentilla. Vain 9 prosentilla ei ollut tiloissaan mitään edellä mainituista. Toisaalta teattereista löytyi myös runsaasti esteellisiä tiloja, kuten ravintolat tai kahvilat, jotkin katsomoiden osat, yksittäiset näyttämöt katsomoineen, harjoitustilat ja yhdessä teatterissa myös lipunmyynti. Suurimmalla osalla teattereista oli myös katsomoissa erikseen varattavia

⁸³ Kuustie 2012, 48–49.

⁸⁴ Opetusministeriö 2004, 13–15.

pyörätuolipaikkoja, mutta tosin keskimäärin niin vähän, ettei pyörätuoleilla liikkuva suurempi ryhmä olisi sopinut paikalle. Suuressa osassa teattereita vammainen henkilö ei myöskään voinut vaikuttaa istumapaikkansa sijaintiin katsomossa. Yleisimmin esteellisiksi 72 prosentilla vastaajista tiloiksi osoittautuvat pukuhuoneet ja näyttämötilat, jolloin vammaisella henkilökunnan jäsenellä olisi vaikeuksia toimia tiloissa.⁸⁵

Teatterien tiedot ovat hyvin yhteneväiset liikuntavammaisten ihmisten kokemuksiin taide- ja kulttuuripalveluiden tilojen toimivuudesta. Monen mielestä taide- ja kulttuuripalveluiden rakennukset olivat vielä esteellisiä ainakin osittain vuonna 2011. Liikuntavammaiset olivat kokeneet suureksi ongelmaksi myös erilaisissa tapahtumissa ja katsomotiloissa heille soveltuvien istumapaikkojen rajallisen määrän sekä sijainnin.⁸⁶ Suurin ongelma teattereiden fyysisessä saavutettavuudessa vaikuttaisi kuitenkin olevan itse teatterirakennukseen sisälle pääseminen. Tekemässäni selvityksessä liikuntavammaiset henkilöt kokivat etenkin taide- ja kulttuuripalveluja tarjoavien rakennusten sisäänkäynnit esteellisiksi. Harvalla palveluntarjoajalla oli myöskään tarjota esteetöntä pysäköintipaikkaa sisäänkäynnin lähetyviltä, tai ainakaan he eivät kertoneet siitä.⁸⁷ Nämä toteamat vaikuttavat koskevan myös teattereita. Teattereiden esteettömyyskartoitukseen osallistuneissa teattereissa noin puolella oli rakennuksen pääsisäänkäynti esteellinen heidän omien arvioiden mukaan, ja näistä puolesta suurin osa arveli, ettei muualla sijaitsevalle esteettömälle sisäänkäynnille ollut tarpeeksi selkeitä opasteita. Noin puolella teattereista ei myöskään ollut esteettömiä invapysäköintipaikkoja pääsisäänkäynnin läheisyydessä.⁸⁸ Näissä tapauksissa liikuntavammaisen katsoja tarvitsisi siis avustusta vähintäänkin teatterirakennuksen ulkopuolella, vaikka teatterirakennuksen sisätilat olisivatkin esteettömät.

Fyysinen saavutettavuus ei toteudu teattereissa myöskään kuulovammaisten osalta erityisen hyvin. Kuulokojetta käyttävät kuulovammaiset henkilöt ovat kritisoineet induktiosilmukoiden puuttumista erityisesti teattereiden katsomoista. Olemassa olevia induktiosilmukoista ei myöskään ole testattu ja huollettu tarpeeksi usein, sillä induktiosilmukoiden on mainittu usein olevan epäkunnossa.⁸⁹ Teattereiden

85 Teatterien esteettömyyskartoitus 2012, 6 ja 14.

86 Kähkönen 2012a, 15 ja 42.

87 Kähkönen 2012a, 13.

88 Teatterien esteettömyyskartoitus 2012, 6.

89 Kähkönen 2012a, 15.

esteettömyyskartoituksen mukaan säännöllisesti huollettuja induktiosilmukoita oli 28 prosentissa teattereista sekä auditorio-, katsomo- että näyttämötiloissa, ja 28 prosentissa teattereista induktiosilmukka löytyi vain osasta edellä mainituista tiloista. Lähes puolella teattereista ei ollut lainkaan induktiosilmukoita.⁹⁰ Induktiosilmukan puuttuessa kuulokojetta tarvitsevan henkilön on lähes mahdotonta asioida teatterissa tai käydä katsomassa teatteriesityksiä, jos esityksiin ei ole järjestetty tekstitystä.

Teattereiden esteettömyyskartoituksessa ei selvitetty fyysisen saavutettavuuden toteutumista näkövammaisille, mutta näkövammaisten kokemusten mukaan heidän omatoimista taide- ja kulttuuripalvelujen käyttöä heikentävät palveluntarjoajien hämärät aulatilat, pimeät käytävät, rappusista puuttuvat kontrastitarrat sekä rakennuksen hahmottamiseen tarkoitettujen tunnusteltavan kohokartan tai pienoismallin puuttuminen.⁹¹ Ottaen huomioon teattereiden fyysisen saavutettavuuden yleisen tason, voidaan mielestäni olettaa, että näitä ongelmia näkövammaisille ilmenee myös teattereissa.

Esteellisistä tiloista johtuen vammaisen henkilö tarvitseekin usein avustusta teatterikäynnin mahdollistamiseksi. Avustamiseen on ratkaisuna joko henkilön itsensä järjestämä avustaja tai teattereiden tarjoamat avustuspalvelut. Selvityksessäni vammaiset ihmiset toivoivat taide- ja kulttuuripalveluiden tarjoavan enemmän omia avustajapalveluitaan, sillä niistä oli hyviä kokemuksia. Teattereiden osalta avustuspalveluista mainittiin muun muassa Vaasan kaupunginteatteri, jossa liikuntavammaisen autettiin paikalleen katsomoon ja väliajalla kahville. Näytöksen päätyttyä hänelle autettiin takki päälle sekä lopuksi vielä saatettiin taksiin. Eräs selvitykseen osallistunut oli puolestaan tyytyväinen oman asuinpaikkansa kaupunginteatterin tarjoamaan mahdollisuuteen liikkua avustettuna istumapaikalle rauhassa ennen muuta yleisöä.⁹² Vammaisille tai ikääntyneille katsojille suunnattua avustajapalvelua on järjestetty myös Tampereen Työväen Teatterissa, jossa avustajat tulevat Tampereen evankelis-luterilaisten seurakuntien vapaaehtoisen vanhustyön keskuksen – Mummon kammarin – vapaaehtoistyöntekijöiden joukosta. Korvaukseksi avustuksesta avustajat saavat vapaalippuja teatteriin, joten avustajista ei koidu varsinaisesti palkkakuluja.⁹³ Teattereiden tarjoaman avustuspalvelun parhaita puolia

⁹⁰ Teatterien esteettömyyskartoitus 2012, 17.

⁹¹ Kähkönen 2012a, 15.

⁹² Kähkönen 2012a, 55–56.

⁹³ Teatteria kaikille 2013, 31.

vammaiselle henkilölle on, että se minimoi vammaisen tarpeen omaan henkilökohtaisen avustajaan, ja siten mahdollisesti myös vähentää teatterikäynnin järjestämiseksi nähtävää vaivaa sekä käynnistä koituvia kustannuksia. Teatteri puolestaan saa sen avulla selkeästi tyytyväisempiä asiakkaita, jotka jatkossakin luottavat siihen, että teatterissa on helppo käydä. Tampereen Työväen Teatterin esimerkin mukaisesti avustuspalvelut on mahdollista järjestää myös teatterille edullisin kustannuksin.

Mielenkiintoisinta teattereiden esteettömyyskartoituksen tuloksissa oli, että suurin osa teattereista totesi fyysinen saavutettavuuden parantamisessa olevan eniten tehtävää. Kartoituksen kirjoittajat arvelivat tämän johtuvan siitä, että fyysinen saavutettavuus on kaikkein konkreettisin saavutettavuuden osa-alue ja siten helpoiten havainnoitavissa.⁹⁴ Fyysiseen saavutettavuuteen assosioidusta liikuntavammaisesta ihmisestä on usein nähtävissä hänen vaikeutensa liikkua, ja moni ihminen myös saa jonkun tuki- tai liikuntaelimen lyhytaikaisen vamman elämänsä aikana, joten vaikeuksiin on ehkä helpompi samaistua. Aistivammaisista ihmisistä vaikeudet eivät näy ulospäin ja niitä on vaikeampi ymmärtää, sillä omakohtaista kokemusta kertyy niistä harvemmillä henkilöillä. Tekemässäni selvityksessä aistivammaiset kertoivat huomattavista vaikeuksista taide- ja kulttuuripalveluiden käyttämisessä sekä rakennetun ympäristön, tiedotuksen että sisältöjen välittymisen suhteen⁹⁵, mikä mielestäni asettaa kyseenalaiseksi teattereiden oman käsityksen siitä, että fyysisessä saavutettavuudessa olisi eniten kehitettävää.

3.3 Alueellinen saavutettavuus

Alueellisella saavutettavuudella tarkoitetaan taide- ja kulttuuripalvelujen sijoittumista maantieteellisesti, ja ihmisten mahdollisuuksia liikkua palvelujen äärelle. Kokoamani selvitys paljasti, että joillekin taajamissa tai harvaan asutuilla alueilla asuneille vammaisille henkilöille pääsy taide- ja kulttuuripalveluiden äärelle oli vaikeaa toimivien kuljetuspalveluiden puutteen vuoksi. Kuljetukset koettiin työläiksi järjestää itse, minkä lisäksi niitä pidettiin kalliina. Monet toivoivat lisää rahallista avustusta kuljetuksia varten, yhteiskuljetusten järjestämistä monipuolisemmin eri taide- ja kulttuuripalveluihin tai vaihtoehtoisesti taide- ja kulttuuripalvelujen saapumista

⁹⁴ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 3.

⁹⁵ Kähkönen 2012a, 5, 15, 41–42.

lähemmäs käyttäjiään.⁹⁶ Tosin on huomioitava, että yhteiskuljetukset eivät taide- ja kulttuuripalvelutarjoajien rajallisten istumapaikkojen määrän vuoksi sovi kuljetuspalveluja tarvitseville liikuntavammaisten muodostamille ryhmille.

Selvitystä varten haastattelemani kuuro henkilö mainitsi, että hänelle saavutettavia, mimiikkaan perustuvaa teatteriesityksiä esitettiin pääsääntöisesti vain pääkaupunkiseudulla ja harvemmin hänen asuinseudullaan Keski-Suomessa.⁹⁷ Asia liittyy läheisesti teatteripalveluiden saavutettavuuteen, sillä suurin osa teattereista on sijoittunut Etelä-Suomen suuriin kaupunkeihin, joissa on siis tarjonnan suuresta määrästä johtuen enemmän vaihtoehtoja ja valinnanvaraa.⁹⁸ Voidaan olettaa, että ainakin joillekin vammaisryhmille on suuremmat mahdollisuudet päästä saavutettavien teatteripalveluiden äärelle Etelä-Suomen alueella, ja tekemäni selvitys paljasti, että Etelä-Suomen alueella asuneet vammaiset henkilöt olivat tyytyväisempiä taide- ja kulttuuripalvelujen toimintaan kuin muualla Suomessa asuneet.⁹⁹

Teattereiden alueellista saavutettavuutta on yritetty edistää Suomessa pitkään, ja monilla teattereilla on edelleenkin kiertuetoimintaa. Vuonna 1978 Suomeen perustettiin niin kutsuttu alueteatterijärjestelmä edistämään teatteripalvelujen alueellista saavutettavuutta. Alueteatteritoiminta kehitettiin edistämään syrjäseutujen asukkaiden – etenkin lasten ja nuorten – pääsemistä teatteripalvelujen piiriin, parantamaan teattereiden omia toimintamahdollisuuksia ja nostamaan teattereiden taiteellista tasoa. Toiminta rahoitettiin valtion avustuksilla, ja rahoitus suunnattiin alueellisesti merkittävälle ammattiteattereille kiertuetoiminnan ja sen järjestämisen helpottamiseksi suunnitellun asiamiesverkoston luomiseksi. Asiamiesten tehtävänä oli hoitaa teattereiden vierailut kuntiin sekä toisaalta järjestää yhteiskuljetuksia kunnista teatteriin.¹⁰⁰ Nyt vuonna 2013 on toiminnassa viisi alueteatteria: Kajaanin kaupunginteatteri, Rovaniemen kaupunginteatteri, Wasa teater, Joensuun kaupunginteatteri ja Åbo Svenska teater. Näistä erityisesti Kajaanin kaupunginteatteri on kunnostautunut alueteatteritoiminnassa, sillä vuonna 2009 kiertue-esityksiä oli 37 prosenttia sen kaikista esityksistä.¹⁰¹ Kajaanin kaupunginteatterin verkkosivujen tietojen

⁹⁶ Kähkönen 2012a, 39–46.

⁹⁷ Kähkönen 2012a, 1–2.

⁹⁸ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2011, 5.

⁹⁹ Kähkönen 2012a, 4.

¹⁰⁰ Niemi & Ojala 1983, 300, 332–353, 499.

¹⁰¹ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012, 14, 20, 105, 125, 137, 202.

mukaan alueteatteritoiminta on kuitenkin melko tiukasti suunnattu tietyille kohderyhmille. Kiertävät esitykset järjestetään tilausesityksinä koulujen tai päiväkotien tiloissa, erilaisissa monitoimihalleissa tai palvelutaloissa, kun taas vapaasti vierailtavia ja kaikelle yleisölle avoimia alueteatteriesityksiä näyttäisi olevan tarjolla harvemmin.¹⁰² Tällöin esitysten tilaajatahojen toiminnan ulkopuolella olevien ihmisten näkökulmasta teatterien alueellinen saavutettavuus ei merkittävästi parane.

Alueteattereiden lisäksi kiertuetoimintaa on myös muilla teattereilla, pääosin pienemmillä ryhmä- ja tanssiteattereilla, joiden kaikista esityksistä noin 30 prosenttia on kiertue-esityksiä.¹⁰³ Kiertuetoiminnan kehittämistä on tutkittu Tampereen yliopiston Tutkivan teatterityön keskuksessa käynnissä olleessa Tekijä -Teattereiden kiertuejärjestelmä -hankkeessa, jossa on pyritty löytämään ratkaisuja yhteistyön sekä kiertuejärjestelmän kehittämiseksi vapaan kentän ryhmien ja kiinteiden ammattiteattereiden välille.¹⁰⁴ Hanke keskittyy lähinnä vierailuesitysten järjestämiseen niin kutsuttujen laitosteattereiden tiloissa, mikä on pienempien teattereiden yleinen tapa järjestää kiertuetoimintaa.¹⁰⁵ Kun kiertueet eivät suuntaudu taajamiin tai harvemmin asutuilla seuduilla, kyse on lähinnä laitosteattereiden esitystarjonnan monipuolistumisesta. Esitystarjonnan monipuolistuminen voi tietenkin palvella myös vammaisten yleisöjen tarpeita, jos saavutettavuustekijät otetaan vierailun järjestelyissä hyvin huomioon, mutta käytännössä saavutettavuuden tilaa sanelevat vierailua isännöivän teatterin puitteet. Alueellisen saavutettavuuden parantumiseen tällä ei ole suurta merkitystä.

3.4 Taloudellinen saavutettavuus

Taloudellinen saavutettavuus liittyy taide- ja kulttuuripalveluiden käytöstä yleisön jäsenille syntyviin kustannuksiin. Pääsylippujen hintojen ja muiden kulujen tulisi olla sellaiset, että mahdollisimman monella olisi niihin varaa, mikä voidaan esimerkiksi toteuttaa porrastetuilla hinnoilla ja vammaisen ihmisen avustajan tai tulkin ilmaisella sisäänpääsillä.¹⁰⁶

102 Kajaanin kaupunginteatterin verkkosivut 10.02.2013.

103 Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012, 20.

104 Grundström 2012, 4.

105 Häti-Korkeila 2010, 237 ja 239.

106 Opetusministeriö 2004, 17.

Vammaisuus määrittelee ihmisen toimeentuloa paljon, sillä siihen liittyy usein säännöllisen palkkatyön puuttuminen, ja toisaalta mahdollisen palkkatyön pohjana oleva muuta väestöä keskimääräisesti alempi koulutustaso. Monet vammaisista henkilöistä ovat siten pienituloisia, ja heidän keskiansionsa ovat selvästi koko väestön keskiansiota pienemmät. Näistä pienistä tuloista menee joillakin lisäksi osa vammasta tai sairauksista johtuviin kuluihin, jolloin muusta kulutuksesta joudutaan tinkimään.¹⁰⁷ Alennusta pääsylipuista ei tulisi kuitenkaan myöntää pelkän vammaisuuden perusteella, sillä kaikki vammaiset eivät ole pienituloisia, ja henkilön vammaisuuden todistaminen voi joskus olla hankalaa.¹⁰⁸ Muiden sosiaalisten perusteiden kuten työttömyyden ja eläkeläisyyden mukaan myönnettyt alennukset on todettu riittäviksi, vaikka pääsylippujen yleistä korkeaa hintatasoa kritisoitiinkin tekemässäni selvityksessä¹⁰⁹.

Pääsylipun lisäksi kustannuksia syntyy myös palkatun avustajan mukaan ottamisesta, ja osa vammaisista tarvitsee myös erillisiä kuljetuspalveluja osallistuakseen teatteriin. Vammaisten kohdalla mahdollisen ammattiavustajan sisäänkäynnin tulisi olla ilmainen, sillä muuten avustajan pääsylipun joutuu kustantamaan avustettava eli vammaisen henkilö.¹¹⁰ Tästä on poikkeuksena kuulovammaisten ja kuurojen tulkkipalvelut, joiden järjestämisen kustannuksista lain mukaan myös pääsylippujen osalta vastaa valtio.¹¹¹ Avustuspalvelut itsessään ovat niihin oikeutetulla henkilölle ilmaisia, mutta yhteiskunta osallistuu vammaisen henkilön tarvitsemiin tulkki-, avustaja- ja kuljetuskustannuksiin kokonaisuudessaan rajatussa määrin, ja palvelujen käyttö esimerkiksi teatterikäyntiin kuluttaa ihmiselle myönnettyä palveluiden kokonaiskiintiötä. Kiintiörajat ylittävät kustannukset on vammaisen henkilön maksettava itse. Kuljetuspalvelujen käytölle on myös maantieteelliset rajat: niitä voidaan käyttää vain asuinkunnassa sekä sen maantieteellisissä rajakunnissa.

Suurimmassa osassa teattereita oli vammaisten ihmisten avustajille vuonna 2012 tarjolla ilmainen sisäänkäynti, mikä kuitenkin vaihteli riippuen avustettavan vammasta. Liikuntavammaisen avustaja pääsi ilmaiseksi esityksiin 73 prosentissa teattereista, tulkit 75 prosentissa ja kuulo- tai näkövammaisen avustaja 63 prosentissa. Ilmainen

107 Haarni 2006, 22.

108 Opetusministeriö 2004, 17–18.

109 Kähkönen 2012a, 13, 16.

110 Opetusministeriö 2004, 18.

111 Laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta 133/2010, 10 §.

sisäänpääsy ei ollut mahdollista 22 prosentissa teattereista, mutta osalla teattereista oli tarjota avustajalle alennettu lipputyyppejä.¹¹² Erilaiset ilmaislippu- ja alennuskäytännöt avustajien suhteen vaikuttavat luovan eriarvoisuutta eri tavoin vammaisten välille. Näkövammaisen tarvitsee avustajaa liikkumiseen siinä missä liikuntavammaisenkin, joten avustajan lippuhinnoittelun pitäisi olla tasa-arvoisuutta ajatellen samanlainen kaikille vammaisille. Ongelmaksi voi koitua vammaisuuden määrittely, sillä tekemääni selvitykseen osallistunut liikuntavammaisen henkilö koki, että vammaisuuden ja avustustarpeen todistaminen alennuksien saamiseksi oli joskus vaikeaa. Kaikki vammat eivät ole ulkoisesti havaittavissa ja mitään yhtenäistä todistuskäytäntöä ei ole.¹¹³

Kun huomioidaan vammaiselle henkilölle teatterikäynnistä koituvat kokonaiskustannukset, on avustajan ilmainen sisäänpääsy perusteltua. Se luo tasa-arvoa vammaisten ja vammattomien teatterikävijöiden välille, kuten myös eri tavoin vammaisten välille. Teattereiden kannalta vammaisen oma avustaja vähentää teatterin puolelta annettavan avun tarvetta, ja luo siinä mielessä säästöjä teatterille. Kuljetuksista koituvat kulut voivat edelleen nousta vammaisen henkilön teatteripalveluiden käytön esteeksi, mutta tähän teattereilla ei varsinaisesti ole mahdollisuuksia vaikuttaa muuten kuin menemällä kuljetuspalveluja tarvitsevien ihmisten luokse normaalin esitystilansa sijasta. Vammaisten ihmisten taloudellista asemaa ja kykyä osallistua taide- ja kulttuuripalveluihin voidaankin hinnoittelun lisäksi parhaiten kohentaa poliittisella päätöksenteolla, sillä avustus-, tulkkaus-, ja kuljetuspalveluiden käyttökiintiöt eivät nykyisellään ole monen mielestä riittävät¹¹⁴, ja käytännöt erilaisten avustajien tai tulkkien kulujen korvaamisen suhteen asettavat eri tavoin vammaiset liian eriarvoiseen asemaan.

112 Teattereiden esteettömyyskarttoitus 2012, 6–8.

113 Kähkönen 2012a, 43.

114 Kähkönen 2012a, 45.

4. Esitysten välittyminen vammaisille yleisöille

Teattereiden perustehtävä on esitysten tuottaminen, ja myös yleisö saapuu teattereihin kiinnostavan esityksen innoittamina. Vammaiselle ihmiselle teatteriin pääseminen on mahdollista, jos aiemmin mainitsemani saavutettavuuden osa-alueet tulevat huomioiduiksi. Jotta teatterikäynti olisi mielekäs, tulisi myös itse esityksen olla saavutettava. Teatteriesityksen välittymisen tiellä on kuitenkin mahdollisesti esteitä, sillä teatteri taiteenlajina hyödyntää monenlaisia visuaalisia ja auditiivisia ilmaisukeinoja. Tällöin näkö- ja kuuloaistien vammoja omaavat henkilöt eivät saa esityksestä irti sitä samaa, mitä vammattomat henkilöt, ainakaan ilman apuvälineitä tai tulkkauksia. *Saavutettavuudessa aistien avulla* huomioidaan visuaalisten ja auditiivisten sisältöjen välittyminen mahdollisimman monelle.¹¹⁵

Esitysten välittämisessä voi olla myös kieleen, kulttuuriin tai sosiaaliseen asemaan liittyviä esteitä, joita voidaan ylittää tai madaltaa huomioimalla *sosiaaliseen ja kulttuuriseen saavutettavuuteen* liittyviä seikkoja siten, että myös vammaisen teatterissakävijä löytää teattereiden ohjelmistosta hänelle sopivaa ja häntä puhuttelevaa sisältöä. Vammaisuus ei sinänsä välttämättä määritä ihmistä ja hänen teatterimakuaan erityisellä tavalla, mutta myös vammaisen ihmisen kokemusmaailmaa käsittelevillä sisällöillä ja vammaisten itse tekemällä teatterilla voi olla voimaannuttava ja tasa-arvoisuutta edistävä vaikutus. Ehkä merkittävin teatterin saavutettavuuteen kokonaisuudessaan vaikuttava tekijä on kuitenkin teattereiden sekä teattereiden toiminnasta päättävien tahojen asenne vammaisia yleisöjä kohtaan. *Asenteellinen saavutettavuus* liittyy palveluntarjoajien halukkuuteen huomioida sekä palvella erilaisten yleisöjen tarpeita.¹¹⁶

4.1 Saavutettavuus eri aistien avulla

Teattereissa saavutettavuus eri aistien avulla tarkoittaa yksinkertaisimmillaan esityksen sisällön välittymistä ymmärtämis-, kuulemis- tai näkemisvaikeuksia kokeville henkilöille. Saavutettavuutta eri aistien avulla edistävät erilaiset tulkkaukset, kuten viittomakielen tulkkaus, kuvailutulkkaus ja kirjoitustulkkaus, ja apuvälineet, kuten

¹¹⁵ Opetusministeriö 2004, 12.

¹¹⁶ Opetusministeriö 2004, 11–12.

induktiosilmukan tai tekstityksen käyttö.¹¹⁷ Tulkkaukset ja apuvälineet tekevät mahdolliseksi täydentää toimivien aistien vastaanottamaa informaatiota niin, että esitys voidaan ymmärtää mahdollisimman kokonaisvaltaisesti.

Teattereiden esteettömyyskartoituksen mukaan 61 prosentissa teattereita ei ollut järjestetty aistivammaisia henkilöitä auttavia tulkkausmuotoja tai tekstitystä. Niissäkin teattereissa, joissa erilaisia tulkkauksia tai tekstitystä oli tarjottu, ei tarjonta ollut säännöllistä. Vain kolmessa teatterissa tulkkauksia tai tekstitystä järjestettiin säännöllisesti. Teattereilla oli joka tapauksessa positiivinen asenne ainakin aistivammaisten itsensä järjestämiin tulkkauksiin, sillä lähes kaikki teatterit olivat valmiita antamaan tulkille mahdollisuuden tutustua esitykseen ennakolta maksutta, ja osassa tulkkeja tuettiin myös muilla tavoin, kuten tarjoamalla käsikirjoitus luettavaksi tai esittelemällä tulkkauspaikkaa.¹¹⁸ Seuraavissa näkö- ja kuuloaistin perusteella jaetuissa alakappaleissa käsittelem teattereiden ja aistivammaisten ihmisten kokemuksia tulkkauksista ja tekstityksistä sekä niiden järjestämisestä.

4.1.1 Näköaisti

Teatteriesityksen saavutettavuutta näkövammaisille voidaan edistää kuvailutulkkauksella, takaamalla riittävästi etukäteistietoa sekä antamalla mahdollisuus tutustua lavasteisiin, näytteiljöiden ääniin ja pukuihin ennen esitystä. Kuvailutulkkaus on menetelmä, jossa visuaalinen ärsyke muutetaan sanalliseksi tiedoksi, ja kuvailutulkin tehtävänä on kuvailla sokealle tai heikkonäköiselle henkilölle näyttämöllä näkemänsä sellaiset asiat, jotka eivät käy ilmi esiintyjien vuorosanoista.¹¹⁹ Käytännössä sanallinen tieto siis täydentää kuultuja vuorosanoja ja muita ääniä. Näkövammaisten kulttuuripalvelu on järjestänyt kuvailutulkattuja tapahtumia 1980-luvulta lähtien ja kouluttanut kuvailutulkkeja vuodesta 2005. Se myös lainaa ja vuokraa langattomista kuulokkeista, mikrofonista sekä lähettimestä koostuvaa kuvailutulkkaus-laitteistoa.¹²⁰

Teattereiden esteettömyyskartoituksen mukaan kuvailutulkausta oli mahdollista järjestää vain 14 prosentissa teattereista.¹²¹ Selvitykseeni osallistuneet näkövammaiset

¹¹⁷ Opetusministeriö 2006, 8.

¹¹⁸ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 6–7.

¹¹⁹ Aaltonen 2011, 8.

¹²⁰ Aaltonen 2007, 2.

¹²¹ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 6–7.

toivoivatkin, että kuvailutulkkaus-käyttö yleistyisi, sillä siitä oli heille hyvin paljon hyötyä. Kuvailutulkkauksia oli järjestetty vain näkövammaisten itsensä aloitteesta eivätkä teatterit olleet asian suhteen aktiivisia. Kuvailutulkkausjärjestämistä itse ei kuitenkaan koettu erityisen vaikeaksi, sillä sopivat kuvailijat oli ollut helppo löytää ja ainakin teatterit, joissa tulkkaus oli järjestetty, olivat tehneet kiitettävästi yhteistyötä tulkkausmahdollistamiseksi. Kuvailutulkkausjärjestämisen lisäksi ja osittain siihen liittyen näkövammaiset toivoivat mahdollisuutta tutustua näyttelijöihin sekä heidän ääniinsä, puvustukseen ja lavasteisiin rauhassa ennen esityksen alkua.¹²² Tämä oli mahdollista 86 prosentissa esteettömyyskartoitukseen osallistuneista teattereista.¹²³ Lisäksi, koska näkövammaisen on teatterissa pelkän kuuloaistinsa varassa, ovat hyvää kuulemistä tukevat olosuhteet ja näyttelijöiden selkeä artikulointi hyvin tärkeää.¹²⁴

Vuonna 2011 näkövammaisjärjestöjen ja Kansallisteatterin yhteisessä Ammattiteattereiden kuvailutulkkaus-hankkeessa yritettiin löytää kuvailutulkkausselle toimiva ja taloudellinen tuotantotapa, jotta sen käyttö teattereissa voisi yleistyä. Hankkeessa valittiin kuvailtaviksi kaksi esitystä, joissa kokeiltiin kahta erilaista mallia skenografiaa hahmottavan tiedon jakamiseksi näkövammaiselle yleisölle. Toisen esityksen yhteydessä järjestettiin lavasteiden ja näyttelijöiden asujen koskettelukierros ennen esitystä, ja toisessa tapauksessa sama informaatio toimitettiin näkövammaisille saavutettavassa kirjallisessa muodossa muutama päivä ennen esitystä. Esitysten järjestelyiden onnistumisesta kerättiin tietoa sekä teatterin työntekijöiltä että näkövammaisilta yleisön jäseniltä.¹²⁵

Kokemukset esitysten onnistumisesta olivat pääosin positiivisia. Kansallisteatterin mukaan kuvailutulkattu esitys olisi mahdollista järjestää jatkossa kerran esityskaudessa, sillä kuvailutulkattun esityksen valmistelu kaikkine toimenpiteineen vie 2–3 kuukautta. Hankkeessa opittiin, että kuvailutulkkausjärjestäminen vaatii panostusta tekniseltä henkilökunnalta, jonka tehtävänä olisi valmistella kuvailutulkaajalle sopiva, rauhallinen tila sekä taata teknisten järjestelmien toimivuus. Järjestäjiltä ja vahtimestarit puolestaan huolehtivat ennen esitystä tapahtuvista mahdollisista koskettelukierroksista, yleisön vastaanotosta ja liikkumisesta talosta sekä kuvailutulkauskäytöiden

¹²² Kähkönen 2012a, 28 ja 41.

¹²³ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 6–7.

¹²⁴ Kähkönen 2012a, 55.

¹²⁵ Aaltonen 2011, 9–16.

jakamisesta. Tiedotus- ja markkinointipuolen vastuulla on tiedotuksen kohdentaminen näkövammaisille ja mahdollisen tausta-aineiston tuottaminen ja jakelu ajoissa. Teatterin työntekijöille ja muulle yleisölle on myös kerrottava kuvailutulkatun esityksen järjestämisestä, jottei tilanteesta synny sekaannuksia. Teatterissa tulee olla lisäksi joku yksittäinen asiantunteva henkilö – kuten teatterikuraattori tai yleisötyöntekijä – tulkkauksen järjestämisen vastuuhenkilönä ja eri tahojen koordinoijana.¹²⁶

Kuvailutulkkauksen järjestäminen vaatii siis paljon panostusta teatterilta, vaikka näkövammaiset itse hoitaisivat tulkin esitystä varten. Esteettömän ennakkomateriaalin tuottaminen sekä muut vaaditut järjestelyt vievät runsaasti työaika ja tuottavat teattereille kustannuksia, samoin kun itse kuvailutulkkauslaitteiston ja -tulkin hankkiminen. Oman lisänsä tuovat isossa teatterissa tiukat aikataulut, joihin voi olla vaikea tehdä kuvailutulkkauksen järjestämisen vaativia muutoksia jälkikäteen sekä lyhyellä varoitusajalla.¹²⁷ Kuvailutulkatun näytöksen valmisteluun saattaisikin olla hyvä varautua budjetissa sekä aikatauluissa jo esityksen harjoitusvaiheessa. Kahden erilaisen esityksen perusteella kuvailutulkkauksen järjestäminen ja toimivat etukäteisjärjestelyt riippuvat myös esityksen tyylistä kokonaisuudessaan, joten yleistä mallia on hankala rakentaa.¹²⁸ Asiaa ei helpota kokemattomuus tulkattujen esitysten järjestämisessä. Kuvailutulkkauksen käytäntöjä ja toimintaa tunneta vielä riittävästi, mikä selittänee sitä, että kuvailutulkausta ei ole vielä tarjolla suuressa osassa teattereita.

Toisaalta kaikki näkövammaisetkaan eivät tunne kuvailutulkausta, ja selvitykseni haastatteluissa ilmeni, että hiljattain vammautuneille tulisi tarjota siitä lisää tietoa. Selvityksen yhteydessä haastattelemani näkövammaisen mukaan näkövammaisten tulisi ylipäättään osallistua ahkerammin heille suunnattuihin esityksiin.¹²⁹ Tilanne on hankala kuvailutulkkauksen yleistymisen ja teattereiden aktivoitumisen kannalta. Teattereille on taloudellisesti riskialtista hankkia omat tulkkauslaitteistot ja järjestää kuvailutulkausta itsenäisesti, sillä tulkkauksen järjestämisestä koituvat kustannukset vaativat paikalle myös sen käyttäjiä. Toisaalta, jos kuvailutulkausta ei tarjota säännöllisesti, ei sille myöskään synny säännöllistä käyttäjäkuntaa.

¹²⁶ Aaltonen 2011, 31–36.

¹²⁷ Aaltonen 2011, 31–34.

¹²⁸ Aaltonen 2011, 35.

¹²⁹ Kähkönen 2012a, 44.

4.1.2 Kuuloaisti

Vaikka teatterikatsomoissa olisi mahdollisuus kappaleessa 2.3 käsittelemääni induktiosilmukan välityksellä tapahtuvaan kuunteluun, se ei riitä kaikille kuulovammaisille ja etenkin kuuroille. Kuulovammaisten yleisöjen palvelemiseksi paremmin tarvitaan siis vaihtoehtoisia palvelumuotoja, jotka auttavat itse esityksen ymmärtämisessä: esitysten tekstitystä, kirjoitustulkkausta ja viittomakielen tulkkausta.¹³⁰ Esityksiä voidaan toteuttaa myös kokonaan viittomakielisinä tai miimisinä, jolloin kuuloaistin merkitys esityksen ymmärtämisessä ei korostu.

Teattereiden esteettömyyskartoitus paljasti, että tekstitettyä ohjelmistoa oli tarjonnut 39 prosenttia teattereista, ja useimmiten satunnaisten ulkomaisten vierailuesityksien yhteydessä, jolloin tekstitys oli tehty tulkkaukstaroituksessa.¹³¹ Esittävien taiteiden kentällä suomenkielistä tekstitystä on käytetty oopperassa jo vuosia, mutta sen käyttö ei satunnaisia esityksiä lukuun ottamatta ole yleistynyt muuten teatterikentällä. Teatterin ja oopperan tekstittäminen poikkeavatkin toisistaan paljon, sillä teatteriesityksissä dialogia on enemmän ja se etenee yleensä huomattavasti nopeammin, mikä asettaa tekstitykselle erilaisia haasteita.¹³² Kuuloliitto on 2010-luvulla pyrkinyt vaikuttamaan tilanteeseen Näyttämötaide saavutettavaksi -hankkeillaan, joiden puitteissa on pyritty löytämään tekstityksen toteuttamiseksi hyviä käytäntöjä, jotka sopivat sekä teattereiden, että kuulovammaisten yleisöjen tarpeisiin.¹³³

Hankkeeseen teknisenä asiantuntijana osallistuneen Kimmo Karjusen mukaan tekstitysten järjestäminen on teknologian kehityksen johdosta nykyään melko edullista, ja toteuttamisvaihtoehtoja löytyy erikokoisten teattereiden sekä erilaisten esitysten tarpeisiin. Tekstitystyylit voidaan jakaa avoimeen eli koko yleisölle näkyvään tekstitykseen, tai yksityiseen eli henkilökohtaisesta päätelaitteesta näkyvään tekstitykseen. Avoin tekstitys esitetään yleensä esiintymislavan välittömään läheisyyteen sijoitetulla led-näytöltä, kun taas henkilökohtainen päätelaite voi olla katsojan oma – kuten älypuhelin – tai teatterin tarjoama edellä olevan istuimen selkänojaan kiinnitetty tai kädessä pidettävä näyttö tai laite. Avointa tekstitystä ei voida käyttää kaikissa

¹³⁰ Opetusministeriö 2004, 20–21.

¹³¹ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 6–7.

¹³² Karjunen 2012, 3.

¹³³ Näyttämötaide saavutettavaksi -hankeraportti 2010.

teattereissa esitystilasta, budjetista tai esityksen tyylistä johtuvista syistä, jolloin yksityinen tekstitys voi olla ainut vaihtoehto. Toisaalta yksityinen tekstitys ei edusta Design for All -näkemystä ja se voidaan kokea muusta yleisöstä eristäväksi. Tämä voi olla syy, jonka vuoksi kaikki eivät ole halukkaita käyttämään sitä, ja lisäksi jotkut menetelmät – kuten näyttöjen upottaminen istuinten selkämyksiin – sen toteuttamiseksi ovat kalliita. Henkilökohtaisesta päätelaitteesta katsetta joutuu myös jatkuvasti siirtämään sekä korkeus- että syvyysuunnassa laitteen ja esityksen välillä, ja sen kannattelu voi käydä pitkän esityksen aikana raskaaksi. Laitteen käyttöä puoltaa kuitenkin mahdollisuus toteuttaa tekstityksestä vain käännöstyön kustannuksilla useita eri kieliversioita, joista katsoja voi valita itselleen parhaiten sopivan. Kaikille näkyvässä, avoimessa tekstityksessä voidaan käyttää korkeintaan vain kahta kieltä.¹³⁴ Yksityisestä tekstityksestä voi olla siten lisähyötyä myös kansainvälisissä vierailuesityksissä tai suunnattaessa esitystä esimerkiksi matkailijoille. Suomessa on useat kieliversiot mahdollistava Air Script -tekstitysjärjestelmä tuli käyttöön Svenska Teaternissa Kristina från Duvemåla -esityksen myötä vuonna 2012, ja esitys on osoittautunut yleisömenestykseksi sekä suomen- että ruotsinkielisten katsojien ja eri puolilta maailmaa tulevien matkailijoiden keskuudessa.¹³⁵ Esityksen laadukkaalla toteutuksella on varmasti oma vaikutuksensa, mutta ymmärtämistä edesauttavan tekstityksen käyttö on todennäköisesti ainakin osittain menestyksen taustalla.

Kun tein selvitystäni vuonna 2011, kuulovammaiset olivat tietoisia Kuuloliiton tekstityshankkeesta, ja moni selvitykseen osallistuneista oli käynyt hankkeen puitteissa järjestetyissä, avoimesti tekstitetyissä näytöksissä. Tekstitys oli koettu todella tarpeelliseksi, mutta sen teknisessä toteutuksessa ja tekstityksen sijoittelussa koettiin olevan vielä kehitettävää. Yleisesti ottaen avoimessa tekstityksessä tulisi jatkossa panostaa tekstin oikeaan heijastamispaikkaan, sopivaan kontrastiin ja kirjasinkokoon. Vastaajat toivoivat tekstitysnäytön sijaitsevan ensisijaisesti joko lavan sivussa tai alareunassa.¹³⁶ Tekstitysnäytön asemointi on tärkeää, sillä Kimmo Karjusen mukaan puheteatterin näyttämötapahtumat ja tekstin lukeminen saattavat muodostaa katselutilanteessa konfliktin, jos katsoja ei ehdi nähdä kaikkia näyttämön tapahtumia tekstitystä seurattaessa. Tähän voi auttaa avoimessa tekstityksessä tekstitysnäytön ja

134 Karjunen 2012.

135 Svenska Teaternin verkkosivut, 01.03.2013.

136 Kähkönen 2012a, 15.

näyttämötapahntumien sijaitseminen niin lähekkäin, ettei katsetta tarvitse siirtää kokonaan pois näyttelijöistä.¹³⁷ Käytännössä avoin tekstitys ja tekstitysnäytön sijoittelu tulisi aina suunnitella produktiokohtaisesti, jotta se katsojien kannalta toimisi parhaalla mahdollisella tavalla. Käytettäessä irrallista henkilökohtaista päätelaitetta on katsojalla itsellään vastuu sen sijoittelussa suhteessa näyttämöön, mikä voi palvella joidenkin henkilöiden mieltymyksiä, mutta käytännössä näyttämötapahntumien yhtäaikainen seuraaminen voi osoittautua hyvin vaikeaksi.

Lavastustaiteen professori Laura Gröndal on Kuuloliitolle kirjoittamassaan artikkelissaan huomionnut, että tekstitys tuo aina esitykseen mukaan toisen tulkinnallisen tason ja saattaa toimia tahattomastikin esityksen maailmasta vieraannuttavana elementtinä siihen tottumattomille.¹³⁸ Yksi mahdollisuus tekstityksen toteuttamiseksi on korostaa Gröndahlin mainitsemaa toista tulkinnallista tasoa tekemällä tekstityksestä kiinteä osa esitystä. Kuuloliiton tekstityshankkeeseen kuuluneessa työpajassa vuonna 2011 kokeiltiin uudenlaista tapaa toteuttaa esityksen tekstitys. Valmistellussa esityskokeilussa kaikki vuorosanat heijastettiin esitystilän lavasteiden pintoihin, ja näyttelijät toimivat lavalla suhteessa tekstiin sekä toisiinsa. Heijastettua tekstiä väritettiin, sen kirjasintyyliä, kokoa sekä kulkusuuntaa vaihdettiin tunnelmien ja repliikkien äänensävyjen mukaisesti tai tarkoituksella täysin vastakohtaisesti. Teksti oli siten kuin osa lavastusta tai yksi näyttämöhahmoista, joka reagoi tapahtumiin ja kertoi omaa tarinaansa.¹³⁹ Kokeilusta ei toistaiseksi ole yleisön kokemuksia, mutta se osoittaa, että teatterikentältä voi löytyä myös luovia ratkaisuja saavutettavuuskysymyksiin, mikä on lupaavaa tulevaisuutta silmällä pitäen.

Koska teattereiden tekstityksen koettiin selvitykseni tekohetkellä olevan vielä kehitysasteella, oli niille kuulovammaisista, joille induktiosilmukan tuoma lisäapu ei yksistään riittänyt tai jotka eivät osanneet viittomakieltä, ainoana toimivana vaihtoehtona hankkia esitykseen kirjoitustulkkaus.¹⁴⁰ Kirjoitustulkkauksen erona tekstitykseen on, että se tapahtuu pääosin teatteriesityksen aikana, kun taas tekstitys valmistellaan lähes kokonaan etukäteen. Kirjoitustulkki siis kirjoittaa esitystilanteessa näyttämöltä kuulemansa vuorosanat, jotka välitetään luettavaksi joko kuulovammaisen

137 Karjunen 2012, 3.

138 Gröndahl 2012.

139 Lehtinen 2012.

140 Kähkönen 2012b, 2.

omalle päätteelle tai heijastetaan valkokankaalle. Kirjoittaminen samanaikaisesti esityksen kanssa aiheuttaa viiveen näyttämötapahutumien ja kirjoitustulkatun tekstin välille, mutta ennakkoon valmisteltu tekstitys voidaan ajoittaa näyttämötapahutumien mukaisesti. Noin 10 prosenttia esteettömyyskartoitukseen osallistuneista teattereista oli tarjonnut kirjoitustulkausta ainakin joskus.¹⁴¹ Selvityksessä haastatteleman henkilö kertoi, että teatterit suhtautuvat kirjoitustulkkaukseen negatiivisesti, sillä sen pelätään häiritsevän muuta yleisöä tulkin tietokoneen näppäimistöstä lähtevän äänen ja näytöstä tai mahdollisesta valkokankaasta heijastuvan valon vuoksi.¹⁴² Teattereilla ei kuitenkaan ole perusteita kieltäytyä kirjoitustulkkauksesta, sillä tietojeni mukaan väitteet muulle yleisölle koituvasta haitasta eivät perustu tutkimustietoon tai palautteisiin. Joskus vammaisten oikeuksien huomioiminen vaatii positiivista erityiskohtelua ja muulle yleisölle normaalista poikkeavia käytäntöjä. Mahdollisia hankalia tilanteita voidaan ennaltaehkäistä informoimalla muuta yleisöä käynnissä olevasta kirjoitustulkkauksesta ja sen tarkoituksesta.

Viittomakielelle tulkattuja tai viittomakielisiä taide- ja kulttuuripalveluita on ollut tarjolla verrattain vähän, mikä oli joidenkin selvitykseeni osallistuneiden henkilöiden mukaan johtanut palveluiden käyttämättömyyteen.¹⁴³ Teattereiden esteettömyyskartoituksen mukaan viittomakielistä tulkkausta oli tarjonnut 35 prosenttia teattereista, ja viittomakielen tulkin hankintaan liittyvät käytännöt olivat tuttuja 31 prosentille teattereista.¹⁴⁴ Yleensä tarvittu tulkkaus on kuitenkin ollut viittomakielisen henkilön itsensä tai Kuurojen liiton järjestämä. Tulkkaus ei myöskään välttämättä ole viittomakielisille kuuroille toivotuin tapa teatteriesityksen välittämiseen. Haastatteleman kuuro viittomakielinen henkilö toivoi tulkkausten ja tekstityksen sijaan jo lähtökohtaisesti viittomakielisiä tai mimiikkaan perustuvia, sanattomia esityksiä.¹⁴⁵ Viittomakielistä teatteria tuottavat Suomessa muun muassa säännöllisesti ja osittain ammattimaisesti toimiva viittomakielinen Teatteri Totti sekä viittomakieliset harrastajateatteriryhmät Turun Kuurojen Sateenkaariteatteri ry ja Kuurojen teatteriryhmä "Elävät Kädet" ry. Näillä ryhmillä on ollut vain vähän mahdollisuuksia esiintyä laajemmalle yleisölle esimerkiksi kiertueilla tai vakiintuneilla

141 Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 18.

142 Kähkönen 2012a, 43.

143 Kähkönen 2012a, 31.

144 Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 6–7.

145 Kähkönen 2012a, 13 ja 42.

teatterinäyttämöillä.¹⁴⁶ Eri teatterien ja viittomakielisten teatteriryhmien välistä yhteistyötä lisäämällä voitaisiin taata viittomakielisten teatteripalvelujen saatavuutta nykyistä paremmin.

Eri tavoin kuulovammaisten tarpeiden sekä toiveiden heterogeenisyys on hyvä osoitus siitä, miten kaikkia ei voida miellyttää samoilla ratkaisuilla. Tekstitys voisi olla hyvä ratkaisu kuulemiseen liittyvien ongelmien ylittämiseen useimmille, jos ei oteta lukuun lukutaidottomia lapsia. Asiaan liittyy vammaatyyppin lisäksi henkilökohtaisia makumieltymyksiä ja kuurojen viittomakielisten tapauksessa myös kulttuurisia seikkoja, sillä viittomakieliset kuurot pitävät itseään enemmän kieli- kuin vammaisvähemmistönä.¹⁴⁷ Suomen perustuslaki myös velvoittaa julkista valtaa takaamaan viittomakielisille mahdollisuudet käyttää omaa äidinkieltään ja kehittää kulttuuriaan.¹⁴⁸ Aistinvaraisen saavutettavuuden kehittyminen ja vakiintuneiden käytäntöjen löytyminen teattereissa voi erilaisten tarpeiden ja toiveiden runsaudesta johtuen olla hidasta, mutta teattereiden ja vammaisjärjestöjen yhteistyöhankkeet ovat osoittaneet, että asiantilan kohentuminen on mahdollista.

4.2 Sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus

Kulttuuripalveluissa käymättömyyttä eli *ei-kävijyyttä* tutkineen Arto Lindholmin mukaan:

Saavutettavuuden parantaminen on melko helppoa silloin, kun kyse on fyysisten esteiden poistamisesta, tiedotuksen parantamisesta tai näkemistä ja kuulemista helpottavien laitteiden hankkimisesta. Paljon vaikeampaa on poistaa näkymättömiä saavutettavuuden esteitä. Tyypillisten ei-kävijöiden joukossa on paljon sellaisia, jotka tuntevat taidelaitokset omalle kokemusmaailmalleen vieraiksi ja ajattelevat palveluiden kuuluvan joillekin toisenlaisille ihmisille. Kulttuurisen ja sosiaalisen saavutettavuuden esteitä on vaikea edes tunnistaa, koska kulttuuripalveluita alikäyttävät ryhmät eivät esitä kulttuurilaitoksille vaatimuksia – toisin kuin esimerkiksi vammaisryhmät.¹⁴⁹

Toisin kuin Lindholm antaa kommentissaan ehkä tahattomastikin ymmärtää, sosiaalisen ja kulttuurisen saavutettavuuden kysymykset liittyvät myös vammaisryhmiin. Se, että

¹⁴⁶ Opetusministeriö 2005, 11 ja 15.

¹⁴⁷ Mikkola 2011, 6.

¹⁴⁸ Suomen perustuslaki 731/1999, 17 §.

¹⁴⁹ Lindholm 2011, 50–51.

vammainen pääsee palvelujen äärelle tai että hänelle taataan hyvää kuulemistä, näkemistä tai liikkumista edesauttavat olosuhteet, ei riitä yksistään syyksi palvelujen käyttämiseen. Vammaisenkin henkilö kaipaa taide- ja kulttuuritarjontaa, joka liittyy hänen kokemusmaailmaansa ja jota hän ei koe vieraaksi. Ei voida olettaa, että vammaisen kokemusmaailma rakentuisi yksistään vammaisuuden ympärille, vaan siihen vaikuttavat lisäksi esimerkiksi ikään, koulutustasoon, sosiaaliluokkaan, asuinpaikkaan tai kieleen liittyvät tekijät aivan kuten muillakin, ei-vammaisilla ihmisillä. Teattereiden tarjoamissa sisällöissä tulisikin huomioida mahdollisimman laajasti erilaisia kokemusmaailmoja, jos halutaan välttyä sulkemasta ketään tarjonnan ulkopuolelle.

Vammaisten itse tuottamalla taiteella ja teatterilla on kaikesta huolimatta oma paikkansa. Siinä ei välttämättä käsitellä vammaisuutta sisällön tasolla, mutta mahdolliset vammaispoliittiset teokset voivat toimia vammaisille yleisöille voimaannuttavina ja muille yleisöille vammaisten elämänpiiriä avaavina kokemuksina. Johanna Mäkelä teki vuonna 2008 pro gradu -tutkielmassaan vastaanottotutkimusta *Olotila* -yhteisötanssiteoksesta, jossa esiintyjinä oli eri tavoin vammaisia tanssiharrastajia sekä muutamia ei-vammaisia ammattitanssijoita. Mäkelä tutki Wasa Teaterissa pidetyn näytöksen yleisöä ja sen reaktioita esitykseen kyselylomakkeella ja haastatteluilla. Kyselyyn vastannut yleisö muistutti taustamuuttujiltaan tyypillistä suomalaista teatteriyleisöä, jossa suurin osa katsojista on työikäisiä, korkea-asteen koulutuksen saaneita naisia. Merkittävänä huomiona voidaan pitää, että kahdella kolmasosalla vastaajista oli omakohtaista kokemusta vammaisuudesta, vammaisista läheisistä tai työskentelystä vammaisten kanssa. Lähes puolelle kyselyyn vastanneista oli kimmokkeena teatteriin lähtemiseksi joko opiskelu, työ- tai ammatillisen yhteisön, vammaisjärjestön tai hoitolaitoksen järjestämä ryhmämatka. Osa yleisöstä oli tullut katsomaan tuttua esiintyjää ja pienempi osa oli puhtaasti kiinnostunut esityksen tanssillisesta annista. Esitys oli onnistunut houkuttelemaan paikalle teatterin vakiintunutta ruotsinkielistä yleisöä mutta myös uusia suomenkielisiä katsojia.¹⁵⁰ Mäkelän tutkimuksen perusteella ainakin osa vammaisista katsojista identifioitui näyttämöhahmoihin ja koki myös itsensä uudella tavalla nähdessään vertaisensa vammaisen ihmisen rohkeana lavalla, yleisön katseiden kohteena. Esitys oli menestys ja

150 Mäkelä 2008, 7–20, 38–40.

vaikutti katsojiinsa sekä emotionaalisesti että stimuloiden ajattelemaan vammaisuutta pintaa syvemmältä. Vammaisten poikkeavien kehojen asettaminen esille ei herättänyt vammaisissa yleisöissä vastustusta, mutta kaikki eivät ymmärtäneet tai pitäneet esityksen postmodernista tyylistä.¹⁵¹ Kun esityskonventio ei ollut tuttu ja odotushorisontti perustui kokemuksiin aiemmista perinteisemmistä tanssiesityksistä, ei vammaisuutta käsittelevä aihepiiri riittänyt kaikille onnistuneeseen teatterikokemukseen.

Olotila-esityksen vastaanotossa ilmeni myös kysymys siitä, miten ja kuka vammaisia saa esittää.¹⁵² Opetusministeriön työryhmän suositusten mukaan vammaisia ei tulisi kuvata taide- ja kulttuuripalvelujen tarjonnassa stereotyyppisinä tai ulkokohtaisina hahmoina.¹⁵³ *Olotila*-esityksen yleisön kommenttien perusteella vammaisten itsensä suorittama ja selkeästi karnevalistinen vammaisten esittäminen on hyväksyttävää, mutta ei-vammaisen esittämänä samaa voitaisiin pitää loukkaavana.¹⁵⁴ Teatteriohjaajana toimineen näkövammaisen Johanna Röholmin mukaan vammaista kuvataan teatteriesityksissä joko kristushahmona tai kummajaisena, ja lähes poikkeuksetta vammaista esittää näyttämöllä vammaton ihminen. Hänen mielestään teatterikentällä vammaisten omaan teatteritoimintaan puolestaan suhtaudutaan holhoavasti, sillä sitä ei uskalleta arvostella tai arvottaa. Vammaisteatterille ei myöskään myönnetä rahoitusta eikä kouluttautumismahdollisuuksia.¹⁵⁵ Siten ammattitaitoista teatteritoimintaa ei pääse vammaisten keskuudessa syntymään. Teattereiden esteettömyyskartoituksen perusteella vammaisia ole teattereiden henkilökunnissa muutenkaan, sillä vain yhden teatterin henkilökuntaan kuului vammaisvähemmistön edustaja.¹⁵⁶

Selvitykseni tuloksista kävi ilmi, että vammaisjärjestöjen tai harrasteryhmien parissa syntyneen vammaiskulttuurin näkyvyyttä ei-vammaisille yleisöille tulisi lisätä, ja vammaiset toivoivat mahdollisuuksia osallistua taide- ja kulttuuritoimintaan myös tekijänä eikä vain yleisön edustajana.¹⁵⁷ Oma teatteritoimintaa on ainakin Kuurojen liitto ry:n ja näkö- ja kehitysvammaisjärjestöjen piirissä. Toinen selvityksessä

151 Mäkelä 2008, 39, 56–57.

152 Mäkelä 2008, 51–52.

153 Opetusministeriö 2004, 23–24.

154 Mäkelä 2008, 52–53.

155 Säkö, 2009.

156 Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 25.

157 Kähkönen 2012a, 44.

haastattelemani näkövammaisen kyseenalaisti oman järjestönsä teatteritoiminnassa itseisarvona pidetyn näkövammaisuuden ja peräänkuulutti yhteistyötä muiden vammaisten ja tavallisten näkevien kanssa.¹⁵⁸ Hän siis koki monipuolisesti erilaisia kokemusmaailmoja lähestyvän teatteritoiminnan kaikkein kiinnostavimpana, eikä halunnut esiintyjien tai katsojien vammaisuuden olevan mikään itsetarkoitus.

Arto Lindholmin mukaan osallistavien menetelmien käyttö voi olla yksi keino sosiaaliseen ja kulttuuriseen saavutettavuuden edistämiseksi.¹⁵⁹ Teatterikentällä osallistavien menetelmien käyttö kuuluu yleensä yleisötyön alaisuuteen. Teatterien esteettömyyskartoituksen mukaan 31 prosenttia teattereista oli tehnyt yleisötyötä liikuntavammaisten, 25 prosenttia näkövammaisten, ja 37 prosenttia kuulovammaisten kanssa. Lisäksi muutamassa teatterissa yleisötyön kohteina olivat olleet kehitysvammaiset, vanhukset, mielenterveyskuntoutujat, allergiset, autistiset lapset tai viittomakielen tulkit. Perspektiiviä tilanteeseen tuo huomio, että eri kieli- ja kulttuurivähemmistöjen kanssa yleisötyötä oli tehnyt 51 prosenttia teattereista.¹⁶⁰ Kieli- ja kulttuurivähemmistöihin verrattuna vammaisten kanssa yleisötyötä tehtiin siis harvemmin. Esteettömyyskartoituksesta ei käy ilmi, oliko yleisötyötä tehty vain tiettyjen vammaisryhmien vai mahdollisten sekaryhmien parissa. Mielestäni olisi tärkeää huomioida, että vammaisilla olisi yhtäläiset mahdollisuudet osallistua teattereiden yleisötyöhön myös muuten kuin erityisesti vammaisryhmille kohdennettujen projektien puitteissa. Yleisötyö- tai yhteisöteatteriprojektina syntyneen *Olotila*-tanssiesityksen esimerkin valossa se saattaisi olla yksi hedelmällisimmistä tavoista lisätä teatterin sosiaalista ja kulttuurista saavutettavuutta vammaisille.

4.3 Asenteellinen saavutettavuus

Asenteellinen saavutettavuus on tärkeässä asemassa kehitettäessä saavutettavuutta kokonaisuutena, sillä positiivisen suuntaisena se mahdollistaa kaikkien muidenkin saavutettavuuden osa-alueiden tilanteen parantumisen.¹⁶¹ Selvityksessä haastattelemani vammaiset ihmiset olivat havainneet, että taide- ja kulttuuripalveluiden asenteet olivat muuttuneet positiivisempaan suuntaan viimeisen 10 vuoden aikana. He olivat saaneet

¹⁵⁸ Kähkönen 2012a, 22 ja 44.

¹⁵⁹ Lindholm 2011, 51.

¹⁶⁰ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 23–24.

¹⁶¹ Opetusministeriö 2004, 11.

apua sitä pyytäessään, ja palveluntarjoajat olivat tehneet tarvittaessa tilapäisiä järjestelyitä, jotta käynti onnistuisi. Haastatellut kokivat, että heidät oli vammoistaan huolimatta kohdattu vakavasti otettuina asiakkaina. Asenteen parantumisessa merkittävänä tekijänä oli selvitykseeni osallistuneiden mielestä ollut vammaisten oikeuksien yleinen parantuminen yhteiskunnassa.¹⁶² Suhtautuminen vammaisiin yleisöihin oli siis kohentunut vammaisten yleisen aseman kohentumisen ohessa.

Kuten kappaleessa 4.1.2 kävi ilmi, oli teattereiden asenteissa kehitettävää erityisesti suhtautumisessa tulkkauksiin. Teattereiden pelko siitä, että tulkkausten järjestäminen häiritsee muita katsojia, ei käsittääkseni perustu tutkittuun tietoon tai muiden asiakkaiden palautteisiin vaan teattereiden työntekijöiden omiin ennakkokäsityksiin. On mahdollista, että erityisesti kuulovammaisia ja heidän tarvitsemiaan tulkkauksia ei tunneta yleisesti vielä hyvin, mikä vaikuttaa teattereiden pelokkuuteen. Teattereiden tulisi huomioida, että muun yleisön reagointiin voidaan tarvittaessa varautua tiedottamalla käynnissä olevasta esityksen tulkkauksesta ja sen tarkoitusperästä, jotta väärinkäsityksiä ei ehdi syntyä. Muun yleisön oletettu suhtautuminen ei voi kuitenkaan olla missään tapauksessa syy kieltäytyä tulkatun esityksen järjestämisestä.

Selvitykseeni kuuluneissa haastatteluissa ilmeni lisäksi, että kaikki taide- ja kulttuuritoimijat eivät vastanneet vammaisten ihmisten niille osoittamiin palautteisiin tai olleet kiinnostuneet kehittämään toimintaansa niiden perusteella. Asenteellisena puutteena koettiin myös se, ettei esimerkiksi aistinvaraista saavutettavuutta edesauttavat toimenpiteet olleet edelleenkaan vakiintuneita käytäntöjä.¹⁶³ Näiden lisäksi mielestäni jonkinlaista erilaisiin yleisöihin liittyvää asenneongelmaa voidaan myös tulkita olevan esteettömyyskartoituksen vastausaktiivisuuden perusteella. Osa teattereista oli oman ilmoituksensa mukaan jättänyt vastaamatta kyselyyn, koska ne eivät kokeneet kyselyn aihepiirin koskeneen heitä joko omien pysyvien tilojen puutteen vuoksi tai koska heillä ei ollut kokemusta vammaisyleisöistä.¹⁶⁴ Vastaamatta jättäminen kyseisin perustein osoittaa mielestäni, ettei saavutettavuuden merkitystä ollut ymmärretty eikä sen kehittämisestä toisaalta ollut myöskään kiinnostuneita. Vakituisten tilojen puuttuminen ja kokemattomuus vammaisyleisöistä ei tarkoita, etteikö omaa toimintaa voi arvioida tai

¹⁶² Kähkönen 2012a, 43.

¹⁶³ Kähkönen 2012a, 44–46.

¹⁶⁴ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 3 ja 9.

mahdollisesti oppia kyselyn välityksellä jotain uusia teatterin toimintaa hyödyttäviä asioita.

5. Kohti saavutettavaa teatteria

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että suomalaiset teatterit ovat ryhtyneet huomioimaan yleisöjen monimuotoisuutta, mutta vielä on paljon tehtävää, jotta teatteripalvelujen voisi sanoa olevan vammaisille ihmisille saavutettavia. Teattereiden esteettömyyskartoitus paljasti, että lähes kaikki teatterit olivat tehneet joitakin saavutettavuuteen liittyviä parannuksia, mutta niiden toteuttaminen ei ollut jatkuvaa, sillä 80 prosenttia teattereista ei ollut laatinut suunnitelmaa saavutettavuutensa kehittämiseksi eikä saavutettavuus kuulunut suurimmalla osalla teatterin toimintasuunnitelmaan tai strategiaan.

Tulevaisuudessa osa teattereista aikoi huomioida saavutettavuutta peruskorjauksen tai remontin yhteydessä, minkä tulkitsen tarkoittavan erityisesti rakennetun ympäristön saavutettavuuden parantamista. Muutamilla teattereilla oli aikeissa myös opasteiden lisääminen ja saavutettavuusnäkökulmien ulottaminen suunnitelmiin sekä strategioihin. Yksittäiset teatterit suunnittelivat toimintansa puutteiden kartoittamista, induktiosilmukan toiminta-alueen laajentamista, verkkosivujen esteettömyyden varmistamista ja konserttien markkinointia sekä lavasteiden pienoismallien teettämistä näkövammaisille. Vain muutama teatteri mainitsi erikseen, että kehitettävää on todella paljon.¹⁶⁵ Teattereiden ilmoittamista kehityskohteista voi mielestäni päätellä, että saavutettavuuden parantaminen ymmärretään teattereissa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta yksittäisten toimenpiteinä eikä koko teatterin toimintatavan, yleisösuhteen tai edes saavutettavuuden osa-alueiden järjestelmällisenä kehittämisenä.

Vammaiset ihmiset toivoivat taide- ja kulttuuripalvelujen parantavan toimintansa saavutettavuutta laaja-alaisemmin erityisesti tiedottamista kehittämällä, ja lisäämällä erilaisia palvelumuotoja sekä apuvälineitä näkö- ja kuulovammaisille sekä kuuroille. Lisäksi palvelujen toivottiin edistävän tilojen esteettömyyden toteutumista ja taloudellista sekä alueellista saavutettavuutta.¹⁶⁶ Parannettavaa olisi vammaisten yleisöjen mielestä hyvin monella saavutettavuuden osa-alueella, joten jos teatterit haluavat ottaa aidosti saavutettavuuden huomioon, on niiden paneuduttava kehittämistä

¹⁶⁵ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 10.

¹⁶⁶ Kähkönen 2012a, 4–6.

vaativiin kohteisiin paljon laaja-alaisemmin, kuin mitä aikeissaan ilmoittivat.

Teattereiden mukaan niiden saavutettavuuden kehittymisen tiellä on erilaisia esteitä. Useimmat teatterit mainitsivat saavutettavuuden edistämisen esteeksi teatteritilaan tai -rakennukseen liittyvät rakenteelliset ongelmat ja riittävän rahoituksen puuttumisen. Muina esteinä mainittiin osaamisen ja tiedon, suunnitelmien, ajan ja tarvittavan tekniikan puutteet sekä asenteet ja muun kävijäkunnan mielipiteet.¹⁶⁷ Teattereiden esteettömyyskartoituksessa ei selvitetty teattereiden näkemyksiä keinoista näiden ongelmien ylittämiseksi. Haastattelemieni vammaisten henkilöiden mielestä saavutettavuuden kehittämiseksi voitaisiin taata suotuisat olosuhteet kehittämällä taide- ja kulttuuripalveluiden sekä vammaisjärjestöjen yhteistyötä, rahoituksen kannustavuutta ja taide- ja kulttuurialan koulutusta. Vammaisten yleisen yhteiskunnallisen aseman kohentamisella koettiin olevan myös merkitystä saavutettavuuden edistymiseen.¹⁶⁸ Kuten olen aiemminkin todennut, eivät yksittäiset teatteriorganisaatiot voi itsessään ratkaista kaikkia saavutettavuuteen liittyviä ongelmia, jotka liittyvät paljon laajempiin teatteri-, taide- ja kulttuurikentillä ja muualla yhteiskunnassa vallitseviin olosuhteisiin, mutta teattereiden toiminta vaikuttaa vammaisten ihmisten yhteiskunnalliseen laajemmin.

Teattereiden saavutettavuuden ja yleisötyön voidaan tulkita kehittyvän esittelemieni Derrick Chongin taideorganisaatioiden velvollisuuksien perusteella ensisijaisesti suhteessa teatterikentän omiin, tietynlaista teatterin estetiikkaa toteuttaviin suuntauksiin, ja julkisten tahojen asettamiin sekä esittämiin – erityisesti taloudellisiin – puitteisiin ja vaatimuksiin.¹⁶⁹ Koen, että teatterikentän sisäiset linjaukset vaikuttavat ainakin toistaiseksi kaikkein eniten saavutettavuuden etenemiseen, mutta teattereiden rahoituskuviot eivät ainakaan kannusta kehitystyöhön. Mahdollisuudet edistää saavutettavuutta riippuvat teatterityöntekijöiden käsityksistä teatterin tehtävästä, osaamisen kehittämisestä, teatterin koosta, julkisesta ja muusta rahoituksesta, ja johtamisesta sekä toiminnan suunnittelusta. Kaikki nämä vaikuttavat vielä toisiinsa mutkistaen tilannetta entisestään.

¹⁶⁷ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 10.

¹⁶⁸ Kähkönen 2012a 43–47.

¹⁶⁹ Chong 2002, 11–15.

5.1 Monimuotoistuvan teatterin haasteet ja mahdollisuudet

On todettu, että suomalaista teatterikenttää määritellään pitkälti sisältäpäin, ja monet keskeiset rakenteelliset muutokset teatterimaailmassa tapahtuvat teatteritaiteilijoiden aloitteesta.¹⁷⁰ Teattereiden yleisösuhte on rakenteellinen tekijä, joka on läsnä teattereiden toiminnassa monin tavoin heijastaen teatteritaiteilijoiden käsitystä työstään ja sen merkityksestä yhteiskunnassa laajemmin. Yleisösuhteen ja sen osana saavutettavuuden tilanteen muutos vaatii siis muutosta teatteritaiteilijoiden suhtautumisessa yleisöihin.

Tutkija Ilkka Pirttilän mukaan suomalaisen teatterikentän kehitystä ohjaavat niin kutsutut teatterisukupolvet ja niiden vuorottelu sekä keskinäinen taistelu. Pirttilä tarkoittaa teatterisukupolvilla alalle tulevia, vahvoja yhteisiä kokemuksia jakavia ja tietynlaisia teatterin merkityksiä korostavia taiteilijaikäluokkia. Teatterisukupolvien pyrkimykset teatterin kehittämiseksi painottuvat joko enemmän teatterin sisäisiin, ammatillis-esteettisiin kysymyksiin tai teatterin ulkopuolelle yleisö- tai teatteripolitiikkaan. Pirttilä väittää, että tällä hetkellä vallalla on teatterin ammatillis-esteettisiä kysymyksiä painottavat sukupolvet yleisö- ja teatteripolitiikkaa painottavien sijasta, mikä mielestäni selittää myös sitä, miksi esimerkiksi yleisöjen ja erityisesti vammaisten yleisöjen huomioiminen ei toistaiseksi ole saanut tulta alleen.¹⁷¹ Kun teatteritoimintaa suunnitellaan esteettisistä lähtökohdista, on uhkana, että yleisöjen huomioiminen jää taiteen tekemisen jalkoihin, vaikka mielestäni näitä puolia ei tulisikaan ajatella toisiaan poissulkevinä.

Pirttilän mukaan tulevaisuuden teatterilla on useita mahdollisia tehtäviä, jotka perustuvat nousevien teatterisukupolvien visioihin teatterin tehtävästä. Tulevaisuuden teatteri voi tuottaa sekä uutta esitystaidetta, uusia taiteellisia draamoja, poliittis-eettistä pohdintaa virittäviä esityksiä että teatterilähtöisiä metodeja soveltavia hyvinvointipalveluja ja viihdyttäviä elämyksiä. Pirttilän arvion mukaan suuntauksista korostunee kaksi tai kolme riippuen ennen kaikkea siitä, mitä teatterikentällä itse halutaan, mihin julkinen rahoitus ohjaa toimintaa ja mitä yleisö suosii.¹⁷² Osa suuntauksista – kuten soveltavia hyvinvointipalveluja tuottava, poliittis-eettistä

¹⁷⁰ Häti-Korkeila 2011, 235 & Pirttilä 2011, 9.

¹⁷¹ Pirttilä 2011, 9–13.

¹⁷² Pirttilä 2011, 9–25.

pohdintaa virittävä tai viihdyttäviä elämyksiä tuottava teatteri – ovat periaatteellisella tasolla muita enemmän yleisöjä huomioivia, ja on mahdollista, että niiden piirissä saavutettavuuskysymyksetkin saattavat saada enemmän paneutumista osakseen.

Pirttilän mukaan sosiaalisia näkökohtia korostava soveltavien hyvinvointipalvelujen tuottaminen, jossa palvelujen ja esitysten sisältöjen sosiaalinen saavutettavuus korostuvat, ei ole ainakaan vielä innostanut teatterialan väkeä paljoa, vaikka sillä onkin teatterikentän sisällä kannatusta työllistävän vaikutuksensa vuoksi.¹⁷³ Satu-Mari Korhosen mukaan yleistymisen haasteena on puheteatterin traditioihin perustuvat henkilökunnan taidekäsitykset ja identiteetit, eli Pirttilää soveltaen perinteistä puheteatteria kannattavien teatterisukupolvien vastustus. Vanhempien työntekijöiden muutosvastarinta ja uusien menetelmien asettamat osaamisvaatimukset luovat haasteita teattereiden johtamiselle, ja asian edistäminen vaatii kärsivällisyyttä sekä pitkän linjan strategista suunnittelua. Korhosen mukaan vastustus johtuu pitkälti siitä, että vanhemmat teatterisukupolvet eivät tunne uusia soveltavan teatterin menetelmiä, joten muutosvastarintaa voidaan lieventää kertomalla soveltavan teatterin menetelmistä ja niiden käyttömahdollisuuksista avoimemmin ja enemmän teatteriorganisaatioiden eri työntekijöille.¹⁷⁴

Soveltavien hyvinvointipalvelujen lisäksi saavutettavuuskysymysten paremmalle huomioimiselle etenkin esitysten välittymisen suhteen ovat hyvät mahdollisuudet uudessa esitystaiteessa, jossa tuotetaan uudenlaisia työ- ja esitysmuotoja, tiloja ja yleisöjä etsiviä ja performatiivisuudestaan tietoisia esityksiä. Mielestäni uusi esitystaide voi ainakin joissain määrin pystyä vastaamaan vammaisten yleisöjen tarpeisiin esitysten välittymisen suhteen, sillä Pirttilä luonnehtii sen suosivan kokeilevuutta, uuden teknologian käyttöä ja pienyleisöjä.¹⁷⁵ Kuuloliiton ja eri korkeakoulujen yhteistyönä toteutetussa teatteritekstityshankkeessa kehitetty, tekstitystä esityksen aktiivisena osana hyödyntänyt teatteriesityksen muoto on mielestäni hyvä esimerkki uuden esitystaiteen potentiaalista saavutettavuuden edistämiseksi. Uuden esitystaiteen laaja-alainen yleistymisen on kuitenkin vaikeaa, sillä teatterikentän rakenteelliset seikat, kuten olemassa olevat teatteritilat ja kiinteille ryhmille suunnattu tuki, eivät suosi uuden

173 Pirttilä 2011, 9–25.

174 Korhonen 2013, 35–40.

175 Pirttilä 2011,

esitystaiteen yleistymistä, ja muutoksen tulisi siis ulottua koko teatterimaailmaan.

Myös poliittis-eettistä pohdintaa virittävä uusi poliittinen teatteri voi olla saavutettavuuden edistämässä hyödyllinen, sillä sen tavoitteena on nostaa esiin yhteiskunnallisia ja eettisiä kysymyksiä näyttämötaiteen keinoin. Sen piirissä uskotaan teatterin toimimiseen yhteiskunnallisena omatuntona sekä yhtenä tekijänä muutettaessa yhteiskuntaa ja maailmaa. Nykyinen sosiaalisia näkökulmia painottava kulttuuripoliitiikka ja yhteiskunnalliset olosuhteet edesauttavat uuden poliittisen teatterin kehittymistä. Viihdyttäviä elämyksiä tarjoavassa teatterissa puolestaan painotetaan yleisön viihtymistä teatterikatsomoissa. Se kuitenkin kohtaa vastustusta teatteriammattilaisten piirissä silloin, kun kaupallinen näkökulma alkaa dominoida taiteellisia lähtökohtia ja viihdyttämisestä tulee teatterin tärkein tehtävä.¹⁷⁶ Vaikka Pirttilä puhuukin viihteellisestä teatterista esitysten sisältöjen näkökulmasta, uskon, että sen piirissä yleisön viihtymiseen liittyviä seikkoja huomioidaan myös panostamalla erilaisiin yleisöjen palvelumuotoihin. Uusi esitystaide ja uusi poliittinen teatteri saattavat puolestaan herkemmin huomioida saavutettavuuskysymyksiä vain esitysten sisältöjen suhteen.

Se, että teatterin suuntaa sekä tarjottujen palvelujen että sisällön puolesta määritellään taiteellisen työn tekijöiden näkökulmasta, jättää muiden eli ei-taiteelliseksi luokitellun työn tekijöiden mielipiteet varjoonsa. Se, että teattereiden johtajat ovat pääsääntöisesti myös teatteritaiteilijoita¹⁷⁷, ei auta asiaa. Esimerkiksi teatterin viestinnän työntekijät ovat kokeneet omat vaikutusmahdollisuutensa teattereissa heikoiksi.¹⁷⁸ Vaikka siis teattereiden viestinnän työntekijät osaisivatkin huolehtia tiedotuksen saavutettavuudesta, se ei siis tarkoita sitä, että heillä olisi siihen tosiasiallinen mahdollisuus. Jotta saavutettavuus voisi edistyä teattereissa, tulisi teatterin eri sukupolvien lisäksi eri ammattikuntien välille luoda tasa-arvoisempi suhde, jossa kaikilla on sanansa sanottavana teatterin ja oman työnsä merkityksestä sekä suunnasta. Tässä piilee mielestäni myös mahdollisuus yleisön aseman parantumiseen kaikissa teatterin tulevaisuuden suuntauksissa huolimatta niiden lähtökohtaisesta asennoitumisesta yleisöihin.

176 Pirttilä 2012, 9–25.

177 Häti-Korkeila 2011, 256.

178 Kuustie 2012, 29–35.

5.2 Rahoituksen haasteet ja mahdollisuudet

Teattereiden esteettömyyskartoitukseen osallistuneista teattereista 90 prosenttia oli saanut jotain taloudellista tukea saavutettavuutensa kehittämiseen, mutta tuen määrä ei ilmeisesti ole riittävä, sillä monet teatterit vastasivat rahoituksen puuttumisen olevan keskeinen este saavutettavuuden kehittämiseksi.¹⁷⁹ Usein saavutettavuuden parantamista ajavat tahot vetoavat siihen, että kaikki saavutettavuutta parantavat ratkaisut eivät vaadi suurta taloudellista panostusta, mikä tavallaan onkin totta. Muutoksen edellytyksenä olevien asenteiden muuttaminen, saavutettavuussuunnitelmien luominen ja jo olemassa olevan viestinnän selkeyttäminen eivät välttämättä maksa paljon. Kaikki konkreettiset toimenpiteet vaativat kuitenkin työvoimaa ja lisäävät työvoimakustannuksia, jotka ovat teattereiden suurin menoerä jo lähtökohtaisesti¹⁸⁰. Lisäksi tiloihin, pääsylippujen hintoihin, ohjelmiston sisältöihin, viestinnän uudelleenorganisointiin ja esitysten saavutettavuutta edistäviin seikkoihin kohdistuvat toimenpiteet voivat tulla kalliiksi, ja teattereiden on helppo vedota siihen, että verrattain pienestä kävijäryhmästä koituu paljon kustannuksia. Tällöin on muistettava, että parempi saavutettavuus ei vaikuta vain ja ainoastaan vammaisten ihmisten asiointiin teatterissa, vaan kun saavutettavuutta edistetään Design for All -periaatteen mukaisesti, hyötyvät kaikki kävijät – etenkin lapsiperheet ja vanhuksat – palvelujen paremmasta toimivuudesta, jolloin investointien vaikutus on paljon laajempi. Teattereiden taloudellinen ahdinko on joka tapauksessa totta, ja sitä ei voida sivuuttaa saavutettavuuskeskustelussa.

Teatterin tekeminen on kallista, ja kalliiksi sen tekee erityisesti kasvavat työvoimakustannukset. Teattereiden kiinteät ja pakolliset menot kasvavat jatkuvasti yleisen hintakehityksen mukana, mutta kustannusten nousua ei voida kattaa poliittisen ja yhteiskunnallisen painostuksen vuoksi pääsylippujen hintaa korottamalla.¹⁸¹ Käsittelin aiemmin teattereiden taloudellista saavutettavuutta, ja ilmiön yhteiskunnallinen puoli havaittavissa yleisöissä, joilla on oma kipurajansa pääsylippujen hintojen suhteen ja vammaisilla ihmisillä se on usein muuta väestöä alhaisempi. Teatterin tulojen ja menojen välisen kuilun täyttämiseksi tarvitaan siis julkista rahoitusta, mutta nykyisessä valtion taloudellisessa tilanteessa sen ei voida odottaa kasvavan lähitulevaisuudessa,

¹⁷⁹ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012,

¹⁸⁰ Seirala 2007, 21.

¹⁸¹ Seirala 2007, 21–22.

vaan päinvastoin rahoitusta leikataan.

Teatterit ovat siis taloudellisesti tiukalla. Erityisesti pien- ja ryhmäteattereiden sekä tanssiteattereiden menot ovat viime vuosina kasvaneet merkittävästi.¹⁸² Tilanteessa, jossa valtion ja kuntien rahoituksen ei kannata olettaa kasvavan lähivuosina, voisi kuvitella yleisöjen tavoittelun ja yleisön tuomien lipputulojen tulevan teattereille tärkeäksi, mutta tilanne on tosiasiasa kaksitahoinen. Teatterit voivat hyötyä uusista yleisöistä tilanteessa, jossa teatterikatsomoiden nykyinen täyttöaste on pieni. Tällöin teatterin täyttöasteen kasvun myötä lisääntyvät lipputulot auttavat kuromaan kiinni teatterin tulojen – eli julkisen tuen ja lipunmyynnin – sekä menojen välistä kuilua. Jos teatterien täyttöaste on jo valmiiksi hyvä, koituu lisäyleisöstä todennäköisesti enemmän kuluja kuin taloudellista hyötyä. Kasvavat yleisömäärät tarkoittavat myös esitysten määrän lisäämistä tai ohjelmiston kasvattamista, mikä lisää teatterin menoja, joita ei edelleenkään kateta pelkästään pääsylipputuloilla.¹⁸³ Uusia yleisöjen tarve liittyykin useimmiten kaukaisempaan tulevaisuuteen, kun nykyiset teatterikatsomoja täyttävät ikäluokat väistyvät. Koska yleisöjen määrän välitön lisääminen ei aina ole taloudellisesti järkevää teattereille, pystyvät teatterit suhtautumaan vähemmistönä olevien tai uusien yleisöryhmien toiveisiin välinpitämättömästi tällä hetkellä. Tämä hidastaa saavutettavuuden kehityksen tahtia.

Teattereiden esteettömyyskartoituksen mukaan monet teatterit linkittivät rahoituksen riittämättömyyden myös teatteritilan asettamiin esteisiin.¹⁸⁴ Marjatta Häti-Korkeilan mukaan teatterirakennus ja -tilat voivatkin pitkälti määrittää sitä, millaista teatteria tehdään ja kenelle. Tilakustannukset ovat suuri menoerä varsinkin kaupungeissa, joissa kaupunginteattereiden rakennukset rakennettiin aikanaan liian optimistisiin väestönkasvuodotuksiin pohjautuen, jolloin nykyään teattereilla on ongelmia täyttää liian suuria katsomoita. Tällaisissa tiloissa esitysten lukumäärä ja tavoitellun yleisön lukumäärä täytyy suunnitella tarkkaan. Rakennuskanta on myös jatkuvan remontoinnin sekä huollon tarpeessa, ja siitä koituu lisäksi käyttö- sekä vuokratuloja.¹⁸⁵ Pienteattereilla ei puolestaan ole välttämättä vakituisia tiloja, ja vaihtuvat tilat eivät mahdollista ainakaan fyysisen saavutettavuuden pitkäjänteistä kehittämistä. Tiloihin

¹⁸² Ruokolainen 2012, 61.

¹⁸³ Koivisto, Ilona 31.1.2013.

¹⁸⁴ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 4.

¹⁸⁵ Häti- Korkeila 2010, 87–91.

liittyviä ongelmia on pyritty ratkaisemaan pienten teattereiden maakuntiin suuntautuvalla kiertuetoiminnalla ja toisaalta maakunnissa eri alueiden teatterien yhteistyönä tuottamalla esityksillä. Näiden toimenpiteiden teattereille tilojen yhteiskäytöstä tai jaetusta tuotantobudjetista koostuvat säästöt toimivat yleisöjen tavoittelun ajatustavastaan, sillä säästöt vähentävät yksittäisen teatterin katsojien tarvetta. Kun tuotantokustannusten ja julkisen tuen välistä kuilua voidaan kuroa umpeen yhteistyön tuomilla säästöillä, ei akuutti tarve yleisölle ole enää yhtä suuri.¹⁸⁶

Teattereiden rahoitusjärjestelmä siis nykyisellään ei vaikuttaisi kannustavan tavoittelemaan uusia yleisöjä, olipa kyse vammaisista tai ei-vammaisista ihmisistä. Toiveet tai vaatimukset taiteen ja kulttuurin saavuttavuuden edistämiseksi eivät ole näkyneet toistaiseksi esimerkiksi valtion taiteelle ja kulttuurille suuntaaman tuen kriteereissä, jos ei huomioida saavutettavuutta edistäville projekteille suunnattua omaa avustusta. Saavutettavuutta edistävien projektien omat avustukset haetaan joka vuosi erikseen, jolloin pitkälle meneviä suunnitelmia avustusten varassa ei voi tehdä. Uusien yleisöjen tavoittelu normaalin valtionosuusrahoituksen puitteissa ei kannata, sillä tuet eivät kasvavassa suhteessa esitys- tai yleisömääriin, ja pääsylipuista saatavat tulot eivät riitä kattamaan lisäesityksen aiheuttamia kustannuksia. Toisaalta taas tyhjä katsomo tai vapaat paikat katsomossa eivät tuota mitään, ja nekin ovat jossain määrin uhka teattereille. Uhka ei kuitenkaan ole niin suuri, että teattereiden olisi tarvinnut laajentaa käsitystään yleisöistä ja pohtia palvelujensa saavutettavuuden vaikutusta yleisömääriin. Suuremmat teatterit ovat tavoitelleet katsomoiden täyttymistä, ja eräänlaista kultaista ja varmaa keskitietä viihteellisemmän ohjelmiston lisäämisellä. Ohjelmistopolitiikan sijasta muun palvelun kehittämistä ei toistaiseksi ole ehkä koettu relevanttina keinona lähestyä yleisöjä, vaikka mielestäni siinä voi olla mahdollisuus kunnianhimoisen ohjelmiston säilyttämisen ja yleisöjen tavoittelun välille. Yleisön viihtyminen ei välttämättä tarkoita yleisön viihdyttämistä ohjelmistovalinnoilla, vaan yleisön näkökulmasta hyvä kokemus voi syntyä miellyttävästä ja hyvin toimivasta palvelukokonaisuudesta, joka vammaisille tarkoittaa palvelun hyvää saavutettavuutta. Ainakin vammaisten yleisöjen huomioimisessa on siis potentiaalia yleisömäärien kasvuun ilman puuttumista esitysten varsinaiseen sisältöön tai tyyliin. Vammaiset kaipaavat esityksiin liittyen lähinnä vain niiden sisällön välittämistä edesauttavien

186 Häti–Korkeila 2010, 242–243.

apukeinojen käyttöä.

Niissä suuremmissa teattereissa, joissa on mahdollista suunnitella taloutta pidemmällä eli useamman vuoden välillä, on mahdollista ottaa taloudellisia riskejä ja tuottaa vaikkapa tietyille vammaisryhmälle suunnattuja esityksiä, vaikka esitysten tuotto-odotus olisi heikko. Suuret teatterit voivat joidenkin esitysten mahdollista tappiota laajasta ohjelmistosta löytyvien muiden esitysten paremmilla tuotto-odotuksilla¹⁸⁷ Esimerkiksi erilaisten tulkattujen esitysten järjestäminen voi olla helpompaa suuremmissa teattereissa, joissa tulkkauksesta koituvia kuluja voidaan kattaa muiden esitysten tuotolla ja pidemmällä aikajänteellä. Pienemmillä teattereilla ei lyhyen toimintasuunnittelujänteen ja suppeamman ohjelmiston vuoksi ole mahdollisuutta joustaa samalla tavoin ilman erillistä tukea. Kun esitysten menestymisestä ei ole takeita, ja taloudellinen tilanne on suuria teattereita tukalampi, on saavutettavien esitysten järjestäminen iso taloudellinen riski pienille teattereille. Esitysten saavutettavuuden voisi tämän perusteella olettaa lisääntyvän parhaiten suuremmissa teattereissa, joissa on rahoituksen suhteen edes jonkinlaisia mahdollisuuksia tasata saavutettavuuden edistämisestä koituvia kuluja, mutta tiukat tuotantoaikataulut rajoittavat suurien teattereiden kykyä joustaa ja vastata vammaisten yleisöjen tarpeisiin järkevässä ajassa, kun taas pienet teatterit voivat reagoida yleisöjen tarpeisiin huomattavasti nopeammin. Pienemmissä teattereissa on myös ehkä suurempi tarve katsojille tuotantokustannusten viimevuosien nousun johdosta ja julkisen tuen ollessa jo valmiiksi pienempi.

Saavutettavuuden edistäminen ei välttämättä tarkoita teatterille pelkkiä kustannuksia. Vammaisten yleisöjen kanssa työskentely voi olla teatterille hyvää PR-toimintaa, jota voidaan hyödyntää mahdollisten sponsoroiden hakemisessa.¹⁸⁸ Yritysyhteistyö ei toiminnan rahoituskeinona ole teattereissa vielä kuitenkaan yleinen. Esa Vedenkangas on Mikkelin kaupunginteatterin yritysyhteistyön kehittämistä koskevassa opinnäytetyössään käsitellyt yhteistyöhön valmiina olleiden yritysten odotuksia teattereilta. Yritykset ovat toivoneet teattereilta valmiiksi tuotteistettua yhteistyökokonaisuutta ja selkeitä vastikkeita sponsoroinnilleen.¹⁸⁹ Teattereissa voitaisiin hakea sponsorointirahoitusta myös suoraan saavutettavuutta edistävien

187 Häti-Korkeila 2010, 226.

188 Ylös – ammattiteattereiden yleisötyön kehittäminen -hankkeen loppujulkaisu 2010.

189 Vedenkangas 2012, 25.

toimenpiteiden suorittamiseksi. Yrityksille saavutettavuuteen liittyvien kehityskohteiden sponsorointi on hyvä mahdollisuus osoittaa yhteiskuntavastuullisuutta ja saavuttaa hyvää julkisuutta, joten pidän yritysyhteistyön tarjoamia mahdollisuuksia vartenotettavina ja niiden hyödyntämistä pitäisi tutkia tarkemmin.

5.3 Osaamisen ja yhteistyön haasteet sekä mahdollisuudet

Teatterit mainitsivat rahoituksen ja tilojen asettamien rajoitusten lisäksi saavutettavuuden edistämisen muina esteinä osaamisen, tiedon ja suunnitelmien puutteen. Teattereista 63 prosenttia koki tarvitsevansa lisätietoa tai opastusta saavutettavuuden kehittämiseen. Toiminnan suunnittelussa 40 prosenttia teattereista oli tehnyt yhteistyötä vammaisiin liittyvien vähemmistöryhmien kanssa, mutta 80 prosenttia teattereista ei ollut laatinut suunnitelmaa saavutettavuutensa kehittämiseksi eikä saavutettavuus kuulunut suurimmalla osalla teatterin toimintasuunnitelmaan tai -strategiaan.¹⁹⁰

Saavutettavuuden edistämisessä teattereiden kannalta on uhkana on siis vammaisia yleisöjä koskevan asiantuntijuuden puute, mikä on käynyt ilmi tässä tutkielmassani, ja se kävi ilmi myös tekemässäni selvityksessä, jossa vammaisten taide- ja kulttuuripalveluiden käyttäjät totesivat palvelujen tarjoajien tarvitsevan lisää tietoa saavutettavuudesta ja eri vammaisryhmien erityistarpeista, jotta toimintaa saataisiin kehitettyä oikeaan suuntaan. Kun toiminta kehittyi uuteen suuntaan, ja varsinkin kun kunnat velvoittavat omistamansa teatterit yhteistyöhön muiden hallinnon sektoreiden kanssa, kasvaa myös teattereissa tehtävän työn määrä ja johtajalta sekä työntekijöiltä vaadittava osaaminen¹⁹¹. Kaikkien teatterialan koulutuksien sisältö ei ole kuitenkaan muuttunut taiteen hallinnon muuttuessa sen välillisiä, sosiaalisia hyötyjä arvostavaksi. Saavutettavuuskysymyksiä opetetaan ainakin jossain määrin ammattikorkeakoulujen kulttuurituotannon sekä teatteri-ilmaisuohjaamisen koulutusohjelmissa, mutta asioita pitäisi ilmiselvästi käsitellä laajemmin teatterialan taiteellista ja ei-taiteellista työtä tekevien koulutuksissa joko osana tutkintoa tai täydennyskoulutuksena. Opetus- ja kulttuuriministeriön informaatio-ohjaus on hyvä olla olemassa, mutta koulutuksen merkitys jo aiemmin mainittujen teatterisukupolvien muodostumisessa on niin

¹⁹⁰ Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012, 9–10.

¹⁹¹ Häti-Korkeila 2010, 247.

merkittävä, että kaikkiin teatterialan opintoihin tulisi jatkossa sisällyttää myös näkökulmia teatterin sosiaaliseen merkitykseen.

Teatteriorganisaatiot voivat hankkia osaamista ja oppia uutta myös tiivistämällä yhteistyötä vammaisjärjestöjen kanssa, mistä on osoituksena onnistuneet yhteistyöprojektit. Tämä on varma, vaikkakin hidas ja kallis, keino edistää saavutettavuutta, ja se on synnyttänyt myös uusia esitystaiteellisia innovaatioita kuten tekstityksen käyttäminen esityksen aktiivisena osana. Ongelmana on yhteistyöprojektien rahoitus. Projektien toteuttaminen vaatii taloudellista tukea, sillä tarvittavaa pohjavarallisuutta löydy suoraan vammaisjärjestöiltä eikä teattereilta. Järjestökentän mukanaolo mahdollistaa kuitenkin rahoituksen hakemisen laajemmin ja eri lähtökohdista kuin teattereilla, joten yhteistyö voi avata myös uusia rahoitusmahdollisuuksia. Eri asia on se, haluavatko teatterit

Merkittävä keino teatterin saavutettavuuden edistämiseksi olisi sen lisääminen suunnitelmiin, mikä edellyttää strategisen suunnittelun osaamista. Pitkántähtäimen suunnittelu mahdollistaa toiminnan asteittaisen ja jatkuvan kehittämisen, ja tuo saavutettavuuden huomioimisesta koituvia kustannuksia alaspäin. Kun esimerkiksi fyysisen saavutettavuuden näkökulmat huomioidaan uusien teatteritilojen rakentamisen tai peruskorjausten yhteydessä, ei jälkikäteen tarvitse tehdä rakentamista huomaavasti kalliimpia muokkaustöitä. Samoin verkkosivujen rakentaminen jo lähtökohtaisesti saavutettavaan muotoon säästää jatkossa erillisen työn ja muokkauksen vaivan. Esitystoiminnassa kerran opitut käytännöt esimerkiksi tulkkauksen tai tekstityksen järjestämiseksi helpottavat toimintaa jatkossa, ja kun päätös tulkkauksista tehdään jo esityksen suunnitteluvaiheessa, voidaan se huomioida myös budjetissa, markkinoinnissa ja tiedotuksessa entistä aiemmin. Vaikka raha rajoittaakin suurempia ratkaisuja saavutettavuuden edistämiseksi, toiminnan suunnitteluun sillä ei ole suurta merkitystä kuin lähinnä niissä teattereissa, joissa jatkosuunnitelmat eivät muutenkaan epävarman rahoituksen vuoksi ole mahdollisia. Suunnitelmat voivat toimia myös julkisille tahoille ja muille sidosryhmille osoituksena teatterin yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta, ja kenties tulevaisuudessa niitä vaaditaan julkisen tuen yhtenä ehtona. Sitä ennen teattereiden saavutettavuus on pitkälti riippuvainen nykyisten ja tulevien teatterisukupolvien asennoitumisesta sen kehittämiseen.

6. Johtopäätökset

Saavutettavuuden ja yleisöjen huomioiminen kuuluvat taideorganisaation keskeisiin velvoitteisiin, sillä ne tukevat taiteellisen työn onnistumista ja myös mahdollistavat taideorganisaation toiminnan julkisen tuen avustuksella. Hyvä saavutettavuus edistää erilaisten, syrjäytetyiksi joutuneiden ihmisryhmien yhteiskunnallista osallisuutta, jota teatteritkin tarvitsevat turvatakseen itselleen yleisöä tulevaisuudessa. Vammaiset ovat olleet yksi syrjään jätetyistä ihmisryhmistä yhteiskunnassa, ja taide- sekä kulttuuripalvelujen – teatterit mukaan lukien – saavuttamattomuus on ollut yksi osoitus siitä. Sosiaalisen integraation ja yhdenvertaisuuden edistäminen teatteriyleisöjen keskuudessa auttaa kasvattamaan uusia teatterikävijöitä tulevaisuutta varten, ja se voi lisätä myös nykyisten katsojien määrää, vaikkakin ei ole varmuutta siitä, tarvitsevatko teatterit lisää katsojia tällä hetkellä. Vammaiset ovat yleisöryhmä, jonka potentiaalia teatteripalvelujen kuluttajina ei ole huomioitu vielä laajemmin, vaikka taide- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuutta on edistetty taide- ja kulttuurihallinnon taholta 2000-luvun alkupuolelta lähtien.

Teatteripalvelut ovat tutkimukseni perusteella osoittautuneet vammattomien ihmisten ehdoilla suunnitelluiksi, joten vammaisen kävijä kohtaa ongelmia sekä teatteriin pääsemisen että esitysten välittymisen suhteen. Viestinnän ongelmiksi ovat muodostuneet monille aistivammaisille esteelliset tiedotustavat sekä liian vähäinen ja jopa epäluotettava informaatio palvelujen soveltuvuudesta eri tavoin vammaisille ihmisille. Esimerkiksi verkkosivustojen esteettömyyttä ja vammaisille annettujen esteettömyystietojen paikkansapitävyyttä ei usein ole testattu. Lähes kaikki teatterit ovat tehneet yksittäisiä parannuksia rakennetun ympäristön saavutettavuuden suhteen, mutta teatterirakennusten kokonaisvaltaisesta esteettömyydestä ei ole huolehdittu, ja erityisesti rakennusten sisäänkäynnit osoittautuvat liikuntavammaisille esteellisiksi. Rakennetun ympäristön esteellisyydestä johtuen ainakin liikuntavammaiset ja näkövammaiset tarvitsevat avustusta tiloissa liikkumiseen. Vammaiset ihmiset ovat toivoneet taide- ja kulttuuripalvelujen tarjoavan kävijöille enemmän omia avustuspalvelujaan, sillä niistä oli kertynyt hyviä kokemuksia. Tampereen Työväen Teatterin esimerkin mukainen, vapaaehtoistyövoimin järjestetty avustuspalvelu voi olla yksi ratkaisu avustuspalvelujen järjestämiseksi niin, että siitä ei koidu teattereillekaan kohtuuttomia kustannuksia.

Teatteripalvelujen sijainti on alueellisesti painottunut Etelä-Suomen suuriin kaupunkeihin, jolloin muualla Suomessa ja suurien kaupunkien ulkopuolella vammaisilla on vaikeuksia päästä teatteripalvelujen äärelle. Teattereihin pääsemiseksi osa vammaisista tarvitsee kuljetuspalveluita, joita yhteiskunnan tukemana on tarjolla liian vähän suhteutettuna niiden tarpeeseen. Teattereiden julkisen tuen avustuksella toteuttama, vähäinen alueteatteritoiminta ei nykyisellään ole edistäneet teatteripalvelujen saavutettavuutta syrjäseutujen vammaisille, sillä alueteatteriesitykset on kohdistettu pitkälti koululaisille tai ne ovat tietyn ryhmän tilaamia, ja kaikille halukkaille avoimia esityksiä järjestetään hyvin harvoin. Näiden kohde- tai tilaajaryhmien ulkopuolelle jääville yleisöryhmille ei ole alueteatteritoiminnasta merkittävää hyötyä. Teattereiden kiertuetoiminta on puolestaan merkinnyt pääkaupunkiseudun pienten teattereiden vierailua maakuntien suurempien teattereiden näyttämöillä, jolloin voidaan puhua vain maakuntakeskusten esitystarjonnan monipuolistumisesta. Alueellisen saavutettavuuden lisäksi teatteripalvelujen taloudellinen saavutettavuus on monelle vammaiselle ongelma. Pääsylipun lisäksi osalle vammaisista kustannuksia syntyy palkatun avustajan mukaan ottamisesta, ja kuljetuspalvelujen käytöstä, jolloin teatterikäynnin kokonaiskustannukset voivat nousta korkeiksi. Ongelmat eivät ole sama kaikille eri tavoin vammaisille, sillä avustajien ilmainen sisäänpääsy vaihtelee teattereissa avustettavan vamman mukaan, mikä on selkeä epäkohta. Avustettavan vammaisryhmästä riippumatta avustajan pääsylipun tulee ilmainen, ja kuljetuspalveluiden käytöstä koituvia kuluja tulisi tasata tehokkaammin valtion toimesta.

Erityisesti näkö- ja kuulovammaiset ihmiset ovat kokeneet, että teatteriesityksien sisällöt ovat usein jääneet avautumatta, jolloin teatterissa käymistä ei ole koettu mielekkäänä. Erilaisten tulkkausmuotojen ja induktiosilmukan käyttö sekä tekstitys edesauttavat esitysten sisältöjen välittymistä. Näitä on aiemmin tarjottu harvoin teattereiden omasta aloitteesta ja kustannuksella, mutta vammaisjärjestöjen ja teattereiden yhteistyöprojekteissa on yritetty löytää keinoja niiden vakiinnuttamiseksi, ja niitä on ollutkin tarjolla yhä enenevässä määrin erityisesti pääkaupunkiseudulla. Tiivis yhteistyö vammaisjärjestöjen kanssa on taannut, että tulkatut ja tekstitetyt esitykset ovat löytäneet kohderyhmänsä. Tulevaisuutta ajatellen tulisi löytää vakiintuneita käytäntöjä, joilla teatterit voivat jatkossakin tavoittaa oikeat kohderyhmät myös ilman

vammaisjärjestöjen tukea järjestetyissä tulkatuissa esityksissä. Tulkkauksen tai tekstityksen järjestäminen vaatii teattereilta jonkin verran ylimääräistä taloudellista panostusta, joten niiden halutaan olevan myös taloudellisesti kannattavia.

Teatteripalvelujen sosiaalista ja kulttuurista saavutettavuutta vammaisille on edistänyt vammaisuutta käsitelleet teatteriesitykset sekä vammaisten parissa tehty yleisötyö.

Jatkossa olisi tasa-arvoisuuden edistämiseksi ja eri ihmisryhmien välisen vuoropuhelun lisäämiseksi tärkeää pitää huolta siitä, että vammaisilla olisi yhtäläiset mahdollisuudet osallistua teattereiden yleisötyöhön myös muuten kuin erityisesti vammaisryhmille kohdennettujen projektien puitteissa. Kaiken kaikkiaan teattereiden asennoitumisessa vammaisiin yleisöihin on positiivisesta kehityssuunnasta huolimatta vielä paljon parannettavaa, sillä kaikki teatterit eivät selvästikään ymmärrä asenteensa vaikuttavan vammaisten ihmisten mahdolliseen sosiaaliseen integraatioon tai eksklusioon yhteiskunnassa laajemmin. Eri ihmisryhmien sosiaalinen integraatio takaa teatterikatsojen täyttyvän myös tulevaisuudessa, joten asia ei ole vähäpätöinen.

Vammaiset ihmiset eivät siis ole ei-vammaisiin ja välttämättä toisiinsaakaan verrattuna tasa-arvoisessa asemassa teatteripalvelujen kuluttajina, ja vaikka teatterit ovat alkaneet jossain määrin huomioida vammaisia yleisöjä, on saavutettavuuden eteneminen hidasta. Laajempaan muutoksen mahdollisuuteen ja teattereiden saavutettavuuden tulevaisuuteen vaikuttavat erilaisten teatterisukupolvien taidekäsitykset, rahoitus ja uudenlaisen osaamisen saavuttaminen. Teatteritoimintaa suunnitellaan ensisijaisesti taiteellisista lähtökohdista, jolloin teatterisukupolvien käsitykset teatterin merkityksestä ovat keskeisessä asemassa tulevaisuuden kehityssuuntien hahmottamisessa. Teatterit ovat riippuvaisia julkisesta tuesta, joten sen avulla voitaisiin ohjata teattereiden toimintaa tehokkaasti, mutta tuki sekä teatterikentän muut olosuhteet – kuten kysymys teatteritiloista – eivät toistaiseksi kannusta tehokkaasti yleisöjen, saati saavutettavuuden huomioimiseen, vaikka kulttuuripoliittisessa ja -hallinnollisessa keskustelussa saavutettavuuden edistämistä pidetäänkin erittäin tärkeänä. Ilman julkisen tuen edes osittaista sitomista saavutettavuuden huomioimiseen on saavutettavuuden edistyminen kiinni lähes ainoastaan teatterintekijöiden haluista ja kyvyistä.

Teatterialan koulutus ei kaikilta osin vastaa nykyisiin vaatimuksiin ymmärtää erilaisia yleisöjä, joten koulutukseen panostamalla voidaan vaikuttaa sekä paremman yleisöihin liittyvän osaamisen saavuttamiseen että tulevien teatteritekijöiden asennoitumiseen

yleisöjä kohtaan. Uudenlainen osaaminen vaikuttaa myös teattereiden kykyyn hyödyntää yhteistyömahdollisuuksia ja toteuttaa saavutettavuuden edistämiseen liittyvää, pitkän tähtäimen strategista suunnittelua. Nyt vallalla olevista yksittäisistä projekteista tulisi päästä säännölliseen sekä suunniteltuun toimintaan, sillä säännöllisellä toiminnalla saavutettavuudesta teattereille koituvat kustannukset tulisivat alaspäin, ja palvelujen toimivuudesta varmuuden saaneet vammaiset yleisöt voisivat löytää tiensä teatteriinkin yhä useammin.

Teatteripalvelujen kehittyminen saavutettavammiksi vaatii jatkossa teatterialan rahoituksen, koulutuksen ja asenteiden kehittämisen lisäksi vammaisten yleisöjen tarkempaa tutkimista ja teattereiden saavutettavuuden tilan säännöllistä arviointia myös muuten kuin teattereiden itsensä toimesta. Vammaisten yleisöjen käsitys tarpeistaan ja niiden täyttymisestä valottaa hyvin teattereiden saavutettavuuden todellista tilaa, mutta sekään ei itsekseen riittäisi saavutettavuuden tilan ja sen realististen kehityssuuntien hahmottamiseen. Teattereiden ja yleisöjen käsityksiä yhdistelemällä, ja peilaamalla paljastunutta tilannetta teatterikentän ajankohtaisiin ongelmiin olen mielestäni löytänyt esteitä ja mahdollisuuksia, jotka huomioimalla voidaan teattereiden saavutettavuutta vammaisille edistää molemmille osapuolille kestäväällä tavalla.

Lähteet

Painetut lähteet

- Airaksinen R. & Eerola M. 1997: *Teatterikuraattori: silta tekijän ja kokijan välillä*. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja no.27. Teatterikorkeakoulu, täydennyskoulutuskeskus, Helsinki.
- Chong, Derrick 2002: *Arts management*. Routledge, London.
- Eriksson Susan 2008: *Erot, erilaisuus ja elinolot – vammaisten arkielämä ja itsemäärääminen*. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 3/2008. Kehitysvammaliitto ry, Helsinki.
- Freshwater, Helen 2009: *Theatre & audience*. Palgrave Macmillan. Houndmills, UK/ New York, USA.
- Haarni, Ilka 2006: *Keskeneräistä yhdenvertaisuutta. Vammaisten henkilöiden hyvinvointi ja elinolot Suomessa tutkimustiedon valossa*. Stakes. Raportteja 6/2006.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2008: *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Gaudeamus, Helsinki.
- Häti-Korkeila, Marjatta 1997: *Kun teatterikuraattorin ja sen koulutus Suomeen tuli*. Teoksessa Airaksinen R. & Eerola M. *Teatterikuraattori: silta tekijän ja kokijan välillä*. Teatterikorkeakoulun julkaisusarja no.27. Teatterikorkeakoulu, täydennyskoulutuskeskus, Helsinki. 7–11.
- Häti-Korkeila, Marjatta 2010: *Teatterinjohtamisen dramaturgiaa. Keskeiset tehtävät, arjen ongelmat ja rakenteelliset muutostarpeet*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Vantaa.
- Laki vammaisen henkilön tulkkauspalvelusta*. 2010. L 19.2.2010/133 muutoksineen.
- Niemi, Irmeli ja Ojala, Raija 1983. *Suomalainen aluetatteri 1978–1982. Tausta – toiminta – vaikutus*. Valtion taidehallinnon julkaisuja nro 23. Valtion painatuskeskus, Helsinki
- Sivistyksen suunta 2020. Suomen kuntaliiton sivistyspoliittinen ohjelma*. Suomen kuntaliitto 2011, Helsinki.
- Suomen perustuslaki 1999*. L 1999/731 muutoksineen.
- Vehmas, Simo 2005: *Vammaisuus: johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan*. Gaudeamus, Helsinki.
- Wallvik, Birgitta 2005: *Yksi Suomen teattereista. Kuurojen Teatteri 1987–2004*. Teatteri Totti (Kuurojen Teatteri), Helsinki.

Elektroniset lähteet

- Aaltonen, Anu 2007: *Tietopaketti kuvailutulkkauksesta. Perustiedot kuvailutulkattun esityksen järjestämiseen*. Kulttuurialuekaikille -palvelu. Viitattu 01.03.2013. <http://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/tietopaketit_ja_oppaat/tietopaketti_kuvailutulkkauksesta.pdf>
- Aaltonen, Anu 2011: *Kuvailutulkkauksen järjestäminen ammattiteatterissa – Kokemuksia ja suosituksia. Raportti Näkövammaisten Keskusliitto ry:n koordinoimasta yhteistyöhankkeesta keväällä 2011*. Viitattu 19.10.2012. <http://www.cultureforall.info/doc/tutkimukset_ja_raportit/Teatterin_kuvailutulkkaus_hankkeen_loppuraportti.pdf>

- Ajankäyttötutkimus 2009*. Tilastokeskus. Viitattu 19.10.2012.
<<http://www.stat.fi/til/akay/index.html>>
- Eräsaari, Risto: *Ekskluusio, inkluusio ja integraatio sosiaalipolitiikassa. Kiistakysymysten kartoitusta*. Viitattu 21.12.2012
<http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0305/artikkeli2_0305.pdf>
- Grundström Enni 2012: *Kartläggning och forskning av de fria teatergruppernas turnénätverk. Case: TEKIJÄ-projektet*. Examensarbete för Yrkeshögskolan Novia (YH)-examen, Utbildningsprogrammet för kulturproducentkap. Helsingfors. Viitattu 12.2.2013.
<<http://publications.theseus.fi/handle/10024/44893>>
- Gröndahl, Laura 2012: *Teatteritekstitys lavastajan näkökulmasta*. Viitattu 01.03.2012.
<http://www.cultureforall.info/doc/tutkimukset_ja_raportit/artikkeli_teatteritekstitys_lavastajan_nakokulmasta.pdf>
- Kajaanin kaupunginteatterin verkkosivut*. Viitattu 10.2.2013.
http://www.kajaaninteatteri.fi/index.asp?pid=558&level_id=1
- Karjunen, Kimmo 2012: *Dialogin tekstityksen toteuttamisvaihtoehdot näyttämötaiteissa*. Teakon. Viitattu 16.10.2012.
<http://www.cultureforall.info/doc/tutkimukset_ja_raportit/selvitys_dialogin_tekstityksen_toteutusvaihtoehdot.pdf>
- Kelan vammaisetuutilasto 2011*. Kansaneläkelaitos. Tilastotyöryhmä. Helsinki 2012. Viitattu 11.03.2012. <[http://www.kela.fi/it/kelasto/kelasto.nsf/NET/180612141439MR/\\$File/Vamm_11.pdf?OpenElement](http://www.kela.fi/it/kelasto/kelasto.nsf/NET/180612141439MR/$File/Vamm_11.pdf?OpenElement)>
- Koivisto, Ilona: *Teatterit taiteen ja talouden ristitulella*. 31.1.2013. Yle Uutiset. Viitattu 29.2.2013.
<http://yle.fi/uutiset/teatterit_taideen_ja_talouden_ristitulella/6474584>
- Korhonen, Satu-Mari 2013: *Hybriditeatteri – johtamisen haasteita teatterien monipuolistaessa työtapojaan ja palveluitaan*. Teoksessa Korhonen S. & Pekkala L. & Salomaa M. (toim.) 2013. Näkökulmia tasa-arvoon ja johtajuuteen teattereissa. 33–41. Tammerprint Oy. Viitattu 19.3.2013.
<http://www.tekija.info/uploads/tekija_nakokulmia_tasa-arvoon%20ja%20johtajuuteen.pdf>
- Korhonen, Satu-Mari & Pekkala, Laura & Salomaa, Maria 2013: *Näkökulmia tasa-arvoon ja johtajuuteen teattereissa*. Tammerprint Oy. Viitattu 19.3.2013.
<http://www.tekija.info/uploads/tekija_nakokulmia_tasa-arvoon%20ja%20johtajuuteen.pdf>
- Kulttuuria kaikille -palvelun www-sivut*. Viitattu 17.1.2013.
<<http://www.kulttuuriakaikille.info/uutiset.php?aid=13266>>
- Kulttuuritoimijoiden, luovan talouden ja palvelutuotannon toimintaedellytykset Suomessa alueittain 2011*. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Opetus- ja kulttuuriministeriön politiikka-analyysijä 2011:1. Viitattu 20.10.2012.
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/politiikkaanalyysi_2011_1.pdf?lang=fi>
- Kulttuuria kartalla. Valtion osarahoittamien kulttuuripalvelujen sijainti ja kulttuurin kustannukset Suomen kunnissa 2012*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:32. Viitattu 30.01.2013. <<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/OKM32.pdf?lang=fi>>
- Kulttuuria kaikille. Esitys vammaiskulttuurin ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseksi*. 2002. Opetusministeriö. Työryhmän muistio. Opetusministeriön julkaisuja 30:2002. Viitattu 16.11.2012 <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2002/liitteet/opm_475_muistio.pdf?lang=fi>

- Kulttuuria kaikille -palvelu 2009: *Erilaiset yleisöt teatterissa*. Seminaariraportti. Viitattu 13.11.2012. <http://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/tutkimukset_ja_raportit/erilaisetyleisot_teatterissa.pdf>
- Kuustie, Hanna 2012: *Teatterin välittäjät: viestinnän haasteet ja ammattikunnan roolit suomalaisissa teattereissa*. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Viitattu 28.11.2012. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201205097121>>
- Kähkönen Kirsi 2012a: *Vammaisten ihmisten kokemukset taide- ja kulttuuripalvelujen käyttäjinä - Kyselyyn ja haastatteluihin perustuva selvitys vuonna 2011*. Kulttuuria kaikille -palvelu. Viitattu 15.10.2012. <http://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/tutkimukset_ja_raportit/vammaiset_kulttuuripalvelujen_kayttajina.pdf>
- Kähkönen Kirsi 2012b: *Kuulovammaisten ihmisten kokemuksia teatteripalveluiden käyttäjinä*. Viitattu 10.3.2013. <http://www.cultureforall.info/doc/tutkimukset_ja_raportit/artikkeli_kuulovammaisten_ihmisten_kokemuksia_teatterit.pdf>
- Lampo, Marjukka 2009. *Koko kansan olohuone. Kartoitus yleisötyön tarjonnasta ja tarpeesta suomalaisissa ammattiteattereissa*. Tampereen yliopisto. Tutkivan teatterityön keskus. Viitattu 13.1.2013. <<http://www.yleisotyö.fi/uploads/pdf/Kokokansanoloahuone.pdf>>
- Lehtinen, Mika 2012: *Voiko repliikki ropista epätoivoisina kirjaimina sanojansa jalkojen juureen?* Viitattu 1.3.2013. <http://www.cultureforall.info/doc/tutkimukset_ja_raportit/artikkeli_tekstitytopaja_tampereella.pdf>
- Lindholm, Arto 2011: *Ei-kävijyystutkimukset*. Teoksessa Lindholm, A., Simovaara, J., Cantell T. & Mielonen H.: Yleisötutkimus kulttuurialan opinnäytetyönä. 49–60. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Viitattu 9.11.2012. <<http://www.humak.fi/sites/default/files/liitteet/humak-yleisotutkimus-2011.pdf>>
- Lindholm, A., Simovaara, J., Cantell T. & Mielonen, H. 2011: *Yleisötutkimus kulttuurialan opinnäytetyönä*. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Viitattu 9.11.2012. <<http://www.humak.fi/sites/default/files/liitteet/humak-yleisotutkimus-2011.pdf>>
- Mikkola, Heli 2011: *"Syrjintä loppukoon"*. Viittomakielisten kuurojen kokema syrjintä. Kuurojen liitto ry:n julkaisuja 65. Viitattu 1.3.2013. <<http://www.kl-deaf.fi/File/04975ae2-0b9c-463c-8881-1313dee52192/syrjinta-loppukoon.pdf>>
- Museoiden, teattereiden ja orkestereiden valtionosuusjärjestelmän kannustavuus*. Koekyselyn tausta-asiakirja 7.3.2012. Opetushallitus. Viitattu 21.01.2013. <<http://www02.oph.fi/asiakkaat/rahoitus/kust11/forms/valiraportti.pdf>>
- Näyttämötaide saavutettavaksi -hankeraportti 2010*. Kuuloliitto. Viitattu 13.11.2012. <http://www.cultureforall.info/doc/tutkimukset_ja_raportit/nayttamotaide_saavutettavaksi_hankeraportti.pdf>
- Pirttilä, Ilkka 2011: *Kestäkö työinto? – Organisaatiomuutokset ja sukupolvet teatterityössä*. 9–25. Teoksessa Pirttilä, Ilkka & Houni, Pia 2011: *Miten sujuu suomalainen teatterityö*. Työterveyslaitos. Viitattu 10.3.2013. <http://www.tsr.fi/c/document_library/get_file?folderId=13109&name=DLFE-6174.pdf>
- Pirttilä, Ilkka & Houni, Pia 2011: *Miten sujuu suomalainen teatterityö*. Työterveyslaitos. Viitattu 10.3.2013. <http://www.tsr.fi/c/document_library/get_file?folderId=13109&name=DLFE-6174.pdf>
- Ruokolainen, Vilja 2012: *Valtionosuusteattereiden talouden ja toiminnan kehitys 1992–*

2010. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore. Cuporen verkkojulkaisuja 13/2012. Viitattu 20.3.2012.
<<http://www.cupore.fi/documents/teatterit7.pdf>>
- Salo, Outi 2012: *Viestintää kaikille. Saavutettavan viestinnän opas kulttuuritoimijoille.* Kulttuuria kaikille -palvelu. Viitattu 1.2.2013.
<http://www.kulttuuriakaikille.info/doc/tietopakettit_ja_oppaat/Viestintaa_kaikille_Saavutettavan_viestinnan_opas_kulttuuritoimijoille.pdf>
- Seirala, Viivi 2007: *Laitosteatterit julkisen sektorin muutoksessa : Jyväskylän kaupunginteatteri ja Theater aan het Vrijthof.* Pro gradu -tutkielma. Kulttuuripoliitikka / Yhteiskuntapolitiikka. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 11.3.2013.
<<http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-2007401>>
- Svenska Teaternin verkkosivut.* Viitattu 1.3.2013.
<<http://www.kristina.fi/fi/uutiset/article-19263-21979-125-esitysta-75000-katsojaa-viimeinen-esitys-23-toukokuuta>>
- Säkö, Maria 2009: *Kristus ja mörkö.* Teatteri-lehti 4/2009. Viitattu 01.02.2013.
<<http://www.teatteritanssi.fi/1444-kristus-ja-morko/>>
- Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus : opetusministeriön toimintaohjelma 2006-2010.* 2006. Opetusministeriö. Opetusministeriön julkaisuja 2006:6. Helsinki. Viitattu 15.10.2012. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/opm_18_opm6.pdf?lang=fi>.
- Taide tarjolle, kulttuuri kaikille: Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi 2004.* Opetusministeriö. Opetusministeriön julkaisuja 2004:29. Helsinki. Viitattu 15.10.2012.
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2004/liitteet/opm_183_opm29.pdf?lang=fi>.
- Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia: Ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014.* Opetusministeriön julkaisuja 2010:1. Viitattu 14.1.2013.
<<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2010/liitteet/OPM1.pdf?lang=fi>>
- Teattereiden esteettömyyskartoitus 2012.* Suomen Teatterit ry ja Kulttuuria kaikille -palvelu. Viitattu 4.1.2013.
<http://www.cultureforall.info/doc/tutkimukset_ja_raportit/teattereiden_esteettomyyskartoitus_2012.pdf>
- Valtionosuuden piirissä olevien taide- ja kulttuurilaitosten saavutettavuus – syksyllä 2007 toteutetun kyselyn tulokset.* Opetusministeriö. Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto, 2008. Viitattu 12.12.2012.
<http://www.kulttuuriakaikille.fi/doc/tutkimukset_ja_raportit/saavutettavuuskyselyn_tulokset_2007.pdf>
- Vedenkangas, Esa 2012: *Yritysyhteistyön kehittäminen Mikkelin teatterissa.* Opinnäytetyö. Kulttuurituotannon koulutusohjelma, Mikkelin ammattikorkeakoulu. Viitattu 20.3.2013.
<<http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201205188791>>
- Verkkosisällön saavutettavuusohjeet (WCAG) 2.0.* Viitattu 1.2.2013.
<<http://www.w3.org/Translations/WCAG20-fi/>>
- Viittomakielisten teatteripalveluiden kehittäminen.* Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:36. Opetusministeriö. Viitattu 3.4.2013.
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2005/liitteet/opm_268_tr36.pdf?lang=fi>

Yleisö ja teatteri uuteen suhteeseen. Ylös – ammattiteattereiden yleisötyön kehittäminen -hankkeen loppujulkaisu 2010. Viitattu 11.12.2012.
<http://www.yleisotyo.fi/uploads/pdf/Ylos_loppujulkaisu.pdf>

Julkaisemattomat lähteet

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus – Loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:22. Helsinki. Luonnos. (kirjoittajan hallussa).